

RODE STER OP MARS

KOCHS RECEPT
RODE DONAU
SLOOP VAN EEN KAARTENHUIS
GÖTTERDÄMMERUNG
WENEN IN TRANEN

82

Het zomeroffensief van 1944 had de Russen tot aan de grens van Oost-Pruisen gebracht. In het volgende halfjaar zou de totale oorlog zich voor het Duitse volk ontwikkelen tot een totale catastrofe. Een eerste poging van de Russen om Oost-Pruisen te veroveren, in oktober ondernomen, mislukte nog tengevolge van de verbitterde tegenstand van de *Wehrmacht* en de door *Gauleiter* Erich Koch tot het uiterste fanatisme opgezweepte *Volkssturm*.

Ook in de zuidelijke sector van het front maakten de Russen lange tijd betrekkelijk geringe vorderingen. In de herfst waren ze de Hongaarse laagvlakte binnengetrokken. Hoewel Boedapest met Kerstmis volledig was omsingeld, slaagden de Duitsers erin de Russische opmars tot diep in maart aanzienlijk te vertragen. De bevrijding van Tsjechoslowakije vergde eveneens vele maanden. In oktober en november waren de Russen doorgedrongen in het oostelijke deel van het land. Nieuwe offensieven leidden in dit gebied echter tot slechts geringe resultaten. Pas begin april 1945 konden de Duitsers uit de Slowaakse hoofdstad Bratislava verdreven worden; het duurde tot eind april voor heel Slowakije bevrijd was. Het Tsjechische deel van het land zou grotendeels tot het eind van de oorlog bezet blijven — eerst op 9 mei 1945 rukte het rode leger Praag binnen. Het offensief dat eind maart in dit gebied was ontketend, had wel in een andere richting snelle vorderingen gemaakt: op 13 april was Wenen, nadat daar een door een verzetsgroep zorgvuldig voorbereide opstand volledig was mislukt, veroverd.

Maar inmiddels had de hoofdaanval zich ontwikkeld in het centrale en noordelijke deel van het front. In januari en februari waren de Russen over een negenhonderd kilometer breed front opgerukt van de Weichsel tot aan de Oder en de Neisse, ver op Duits grondgebied. Miljoenen Duitsers vluchtten, in panische angst geraakt door berichten over de terreur en de uitpattingen van de Russische troepen, voor hen uit. Vele sowjetsoldaten hadden het voorbeeld dat het Duitse bezettingsregime hun in het oosten gegeven had, maar al te goed voor ogen. In het steeds kleiner wordende gebied van het *Reich*, waar eenheden van de gedesorganiseerde *Wehrmacht* en de kinderen en grijsaards van de *Volkssturm* zich nog tot het uiterste trachtten te verzetten, heerste de terreur van de *Gestapo* en de *Standgerichte*.

Vanuit de Oder-Neisselinie vielen de Russen op 16 april weer aan. Het werd een race tussen de legers van Zjoekow en Konjew naar Berlijn. Op 24 april werd de ring om de *Reichshauptstadt* gesloten. Het definitieve einde van het Derde Rijk was nabij.

A.H.P.

DE EERSTE INVAL IN OOST-PRUISEN
(HERFST 1944)

KOCHS RECEPT

DRS. MARTIN VAN DEN HEUVEL

De grote Russische doorbraak van juni 1944 aan het Witrussische front had het zegevierende rode leger tot aan de grenzen van Oost-Pruisen en dus van het Duitse Rijk gebracht. Tot midden 1944 was Oost-Pruisen een oase van rust geweest, die ook bijna geheel was vrij gebleven van geallieerde bombardementen. Door deze betrekkelijke rust was het gebied, na een daartoe strekkende overeenkomst tussen Goebbels en de Oostpruisische gowleider Koch, een toevluchtsoord geworden voor geëvacueerde Berlijnse gezinnen. Na het Russische zomeroffensief van 1944 was het echter met de rust gedaan.

Erich Koch, behalve *Gauleiter* ook *Reichsverteidigungskommissar* van Oost-Pruisen, is

stellig een van de walgelijkste sujetten geweest, die het Hitlerregime heeft voortgebracht. Zijn bestiale optreden in de bezette Oekraïne is bekend. In 1944 meende hij het Duizendjarige Duitse Rijk historische diensten te kunnen bewijzen door de briljante organisatie van de verdediging van Oost-Pruisen. Hij steunde daartoe zelfs de adviezen van de chef van de Duitse generale staf, Guderian, om *Heeresgruppe Nord*, die in Koerland lag, terug te trekken. Haar dertig divisies zouden dan de *Heeresgruppe Mitte* kunnen versterken, die onder commando van generaal Reinhardt in Oost-Pruisen stond.

Hiervan wilde Hitler echter niets weten. Hij droomde nog steeds van het keren van de

krijgskans en van Duitse tegenoffensieven. Daarbij stond hem vooral voor ogen dat Duitsland er ook in 1917/1918 na een langdurige oorlog in was geslaagd de Russen zijn wil op te leggen. Ook wilde hij Koerland niet opgeven, omdat hij meende van de haven van Libau uit de Duitse maritieme superioriteit in dat deel van de Oostzee te kunnen handhaven. Ook bij de oprichting van de *Deutsche Volksturm* werd de Führer door dit soort overwegingen geleid. Alle 'mannen' van zestien tot zestig jaar werden op 18 oktober 1944 onder de wapenen geroepen om de vijand beslissend te verslaan.

Gauleiter Koch kondigde in Oost-Pruisen de oprichting van de *Volksturm* twee dagen eerder

af dan Hitler, namelijk op 16 oktober, de dag waarop het Russische offensief begon. Hij wilde deze troepen ook direct onder zijn bevel houden en weigerde iedere samenwerking met de *Wehrmacht*. Koch verbood de *Volkssturm* ook de legercommandanten inlichtingen te verstrekken, zodat deze lange tijd niets wisten over de sterkte en de posities van de *Volkssturm*-afdelingen. Slechts langzaam kwam er tussen beide onderdelen iets van een integratie tot stand.

Koch beschouwde het idee dat de Russen ooit het Oostpruisisch grondgebied zouden betreden, als je reinste defaitisme. Daarom verzette hij zich ook tot het laatste moment tegen evacuatie van burgers uit de bedreigde gebieden. Reeds tijdens het Russische offensief van oktober-november 1944 zou dat veel onnodige slachtoffers onder de burgerbevolking eisen. In januari 1945, toen het rode leger Oost-Pruisen definitief op de knieën dwong, kostte het verzet van Koch tegen evacuatie nog veel meer slachtoffers. Dat de man zo'n funest grote invloed kon uitoefenen, kwam omdat Hitler weigerde Oost-Pruisen tot militair operatiegebied te verklaren. Koch bleef daardoor als *Reichsverteidigungskommissar* tot vlak achter de frontlinie de grote man.

In het kader van de verdediging van de *Heimat* organiseerde Koch in juli en augustus 1944 ook een massale campagne voor de aanleg van een verdedigingslinie. Voor deze aldus uit de dwangarbeid van vele tienduizenden voortgekomen *Ostpreussenschutzstellung* (indevolksmond *Erich Koch-Wall* genoemd) droeg opnieuw de partij de uitsluitende verantwoordelijkheid. Hoge Duitse officieren geven, over deze episode schrijvend, Koch uiteraard de schuld van alles wat er verkeerd is gegaan. Zo kritiseert generaal Grossmann de wijze waarop

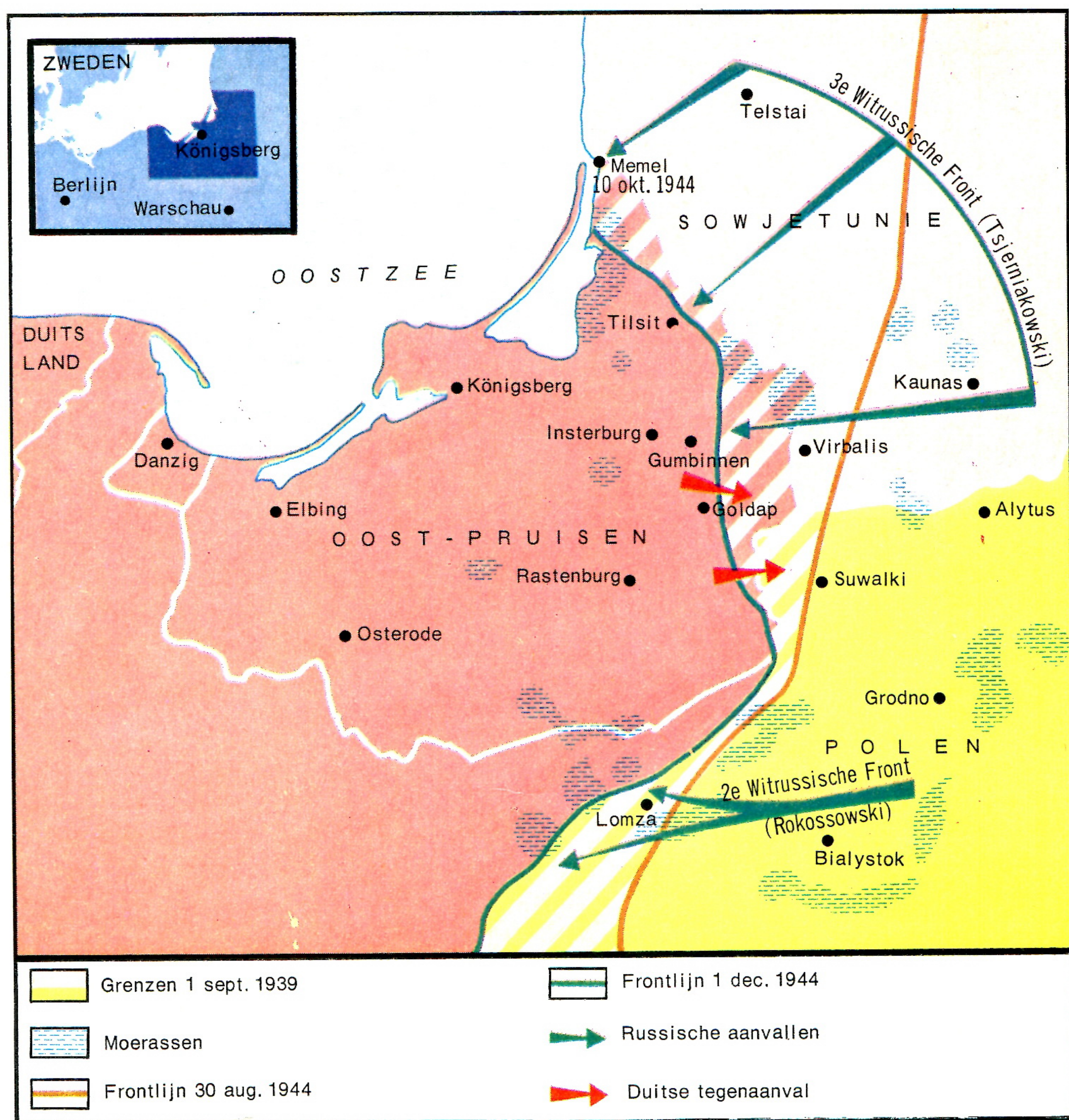
Rechtsboven: generaal Tsjerniakowski, de aanvoerder van het 3e Witruissische Front, koos bij het offensief in Oost-Pruisen voor een frontale aanval in de richting van Königsberg. De aanval begon op 16 oktober.

Links: Russische tanks maken zich in het Oostpruisische grensgebied op voor de grote aanval. Ondanks felle gevechten slaagden ze er voorlopig niet in ver door te stoten.

Rechts: gouwleider Erich Koch (midden, met gebogen hoofd) inspecteert de defensiewerken die in zijn opdracht in Oost-Pruisen werden aangelegd. De 'Wehrmacht' was weinig ingenomen met zijn eigenwijze activiteiten.

Koch tijdens de oogsttijd de burgerbevolking opjoeg voor de defensie, en noemt hij de militaire betekenis van de *Erich Koch-Wall* gering, al moet hij toegeven dat ze toch wel een zeker nut heeft gehad.

Gefundeerder lijkt de kritiek op de zogenaamde *Koch-Töpfe*. Dat waren eenmansbunkers met een betonnen deksel, die bescherming moesten bieden tegen vijandelijke tanks. Afgezien van het feit dat ze vaak op de verkeerde plaatsen werden gebouwd, bleken deze bunkers demoraliserende muizevallen, die bij een treffer onmiddellijk aan stukken gingen. De *Koch-Töpfe* waren een uitvinding van een van de vele schertsfiguren uit Kochs omgeving, 'generaal' Fiedler. Fiedler was van huis uit een

architect, maar was als gunsteling van Koch een cementfabriek voor militaire doeleinden begonnen. Zijn generaalsuniform-met-onderscheidingen had hij zichzelf aangeschaft. Belangrijker voor de defensie dan de activiteiten van de partij was de *Grosskampfstellung*, die ontworpen was door de bevelhebber van het Duitse 4e legerkorps, generaal Hossbach. Het was daarbij de bedoeling om kort voor de verwachte Russische aanval de voorste stellingen op enige steunpunten na te verlaten en zich terug te trekken in zorgvuldig gecamoufleerde reservestellingen. De Duitse troepen hebben bij het Russische offensief van deze tactiek veel profijt getrokken. Het Duitse 4e legerkorps, dat Oost-Pruisen

Süddeutscher Verlag

moerassig. In het zuidelijke frontgedeelte lagen de Mazurische meren met sterke militaire steunpunten. Daarom namen de Russen, net als in augustus 1914, de strook tussen Gumbinnen en Goldap als hoofdrichting voor hun offensief.

Op 16 oktober brak in dit gebied de hel los met bombardementen en artilleriebeschietingen van een enorme omvang. Er ontstond een verbitterde strijd, waarbij de Duitsers, voor het eerst op eigen bodem vechtend, geen meter grond prijs wensten te geven. Ondanks hun wanhopige verzet moesten ze echter wijken. Successievelijk moesten de eerste en tweede verdedigingslinie worden opgegeven. Schirwindt viel al op 17 oktober en ook Eydtkau

Bundesarchiv, Koblenz

Süddeutscher Verlag

moest verdedigen, stond midden oktober 1944 in een boog van de Narew tot aan de Memel (Njemen). Juist omdat het front in oostelijke richting een boog vertoonde, lag het voor de hand dat de Russen zouden proberen het 4e legerkorps in de tang te nemen via een gelijktijdige aanval vanuit het noorden bij Pilkallen (Schlossberg) en langs de Narew. De Russische generaal Tsjerniakowski, bevelhebber van het 3e Witruisische Front, koos echter voor een frontale aanval in de richting van Königsberg. Nu waren de strategische mogelijkheden voor dit offensief door de moeilijke terreinomstandigheden beperkt. Het noordelijke gedeelte van het front, tussen de Memel en Pilkallen, was doorsneden door vele riviertjes en zeer

Linksboven: slachtoffers van de Russische wraak in Nemmersdorf, dat in oktober 1944 op de Sowjets werd heroverd. Aanvankelijk trad het rode leger met grote wreedheid op.

Rechtsboven: mannen van de Oostpruisische 'Volkssturm' in het heroverde Nemmersdorf. In Oost-Pruisen stonden ze onder Kochs bevel.

Geheel boven: een vernielde Russische tank, slachtoffer van het Duitse tegenoffensief bij Gumbinnen, gericht tegen Grosswaltersdorf.

Rechts: Russische artillerie in actie tijdens het grote offensief dat de Sowjets in het najaar van 1944 in Oost-Pruisen openden.

en Ebenrode gingen verloren. Op 19 oktober werd het weer echter slechter, waardoor de Russische luchtmacht minder in actie kon komen. De toestand bij de Rominter Heide was echter zeer kritiek geworden. Het Duitse opperbevel besloot toen het laatste bruggehoofd op te geven dat men bij Tilsit, ten noorden van de Memel, nog in handen had. In de nacht van 19 op 20 oktober liet men de vermaarde Louisenbrücke en de spoorbrug over de Memel in de lucht vliegen. Bij Gumbinnen slaagden de Duitsers erin, ondanks een duidelijke minderheid in mankracht en materieel, het Russische offensief tot stilstand te brengen. Vooral tussen 22 en 24 oktober vonden hevige gevechten plaats. De

RUS NEEMT VOORRANG

Juist toen de laatste wagens met vluchtelingen het veld in wilde rijden, hoorde men een hevig geratel naderbij komen. Mitrailleurkogels floten door de lucht. En als een reusachtig monster rolde opeens een Russische tank met een heen en weer zwaaiend kanon uit de sneeuw te voorschijn. Er bovenop zaten vele bruingrijze gestalten met eigenaardige, rode gezichten en bontmutsen op. De kolos stond even stil, schoot wantrouwend een paar keer met zijn kanon in

de richting van het dorp en reed daarna met knarsende kettingen weer door.

De vrouwen op de laatste wagens van de colonne, die nog op de weg stonden, kregen zelfs de kans niet meer om te gillen. Enkele seconden hing de loop van het kanon boven hen. De kolos verpletterde de koeien en reed met de linkerrupsband over de linkerkant van de wagens, de links staande paarden en de mannen, vrouwen en kinderen die niet van de wagens hadden kunnen afspringen. (...) Daarna reed het monster door naar de eerste huizen van het dorp.

Daarachter verschenen nog vier, vijf tanks uit de schemering. Op elke tank zaten dezelfde bruingrijze, ingesneeuwde gedaanten met machinepistolen, handgranaten en geweren. Gelijktijdig werd er midden in het dorp en aan het eind daarvan geschoten. Blijkbaar werd het dorp van alle kanten aangevallen. Schoten en het klagende en krijsende gejammer van vrouwen klonken door de jachtsneeuw.

(Uit: 'Roemloos einde, Weichsel 45', door Jürgen Thorwald — Uitg. Stok, Den Haag)

Duitsers hadden het voordeel dat de zware regenval de inzet van Russische tanks vaak bemoeilijkte. Toen op 21 oktober het gevaar dreigde dat het rode leger toch nog Gumbinnen zou bereiken, openden de Duitsers met twee pantserdivisies een tegenaanval, van het noorden en het zuiden uit gericht op Grosswaltersdorf. Bij deze tegenaanval werd zelfs de speciale bewakingsbrigade van Hitlers hoofdkwartier ingezet en de bedoeling ervan was de doorgebroken Russen af te snijden en aan de rivier de Rominte een nieuwe verdedigingslinie in te richten. Tsjerniakowski kon niet verhinderen dat de Duitsers de tang sloten, maar Goldap moest op 22 oktober aan de Russen worden prijsgegeven en tot 28 oktober poogde het

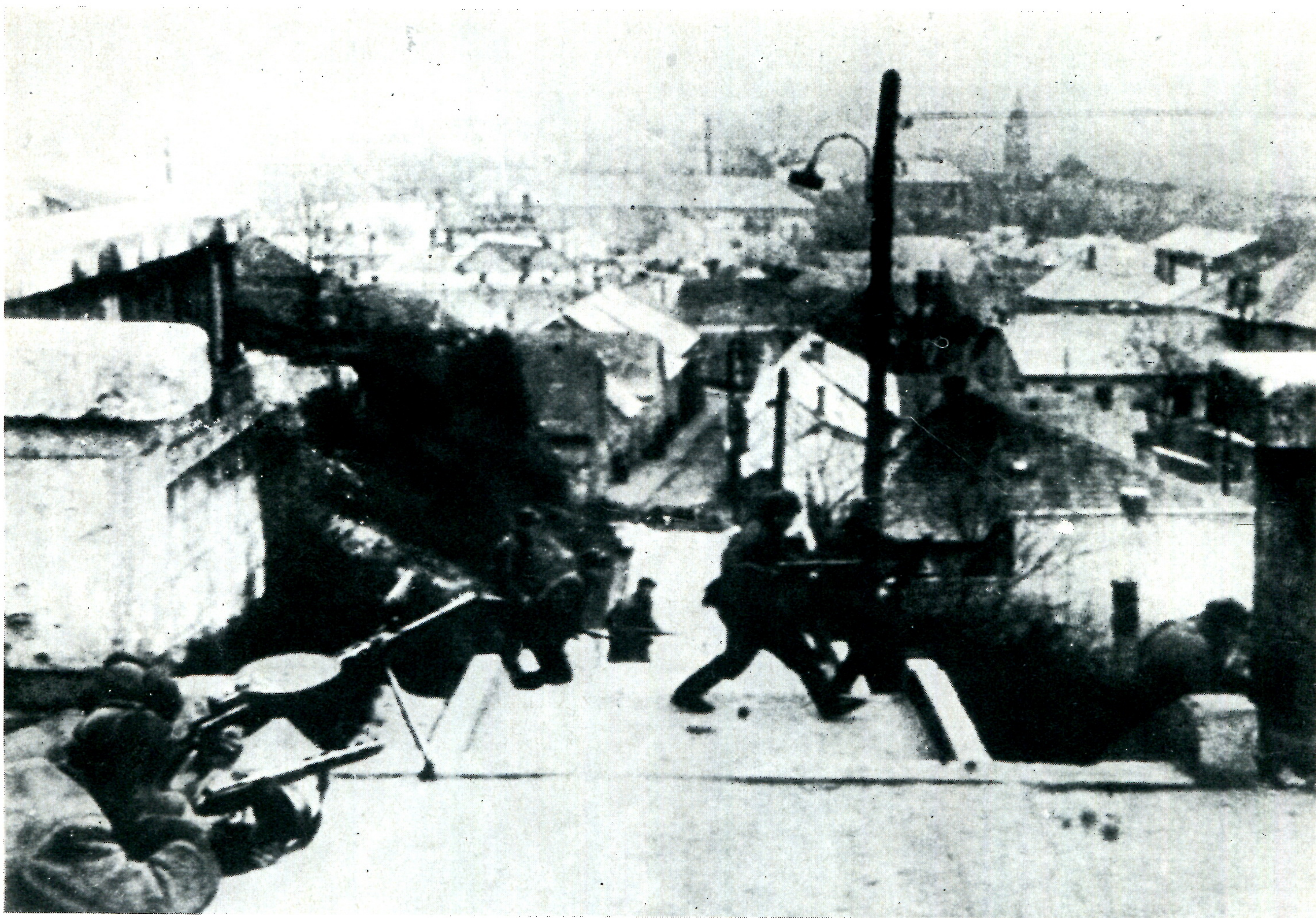
rode leger nog verder door te stoten. Daarna namen de gevechten in hevigheid af. Het verlies van Goldap betekende voor de Duitse frontlinie een ernstige verzwakking. Daarom waagde generaal Hossbach een poging dit stadje te heroveren via een soortgelijke tangbeweging als bij Grosswaltersdorf. In de nacht van 2 op 3 november begonnen enige pantserafdelingen zonder voorafgaande beschietingen een verrassingsaanval die op 5 november leidde tot herovering van Goldap. Daarna trad er in Oost-Pruisen een frontstabilisatie in, die twee maanden duurde. De Duitsers hadden alles bijeen een strook grond van honderdvijftig kilometer breed en veertig kilometer diep moeten prijsgeven. Maar het

rode leger was er niet in geslaagd de derde Duitse verdedigingslinie te doorbreken. De verliezen waren beiderzijds zeer groot geweest. Het Duitse leger had stellig voordeel getrokken van de weersomstandigheden. Om het slechte weer te vermijden hadden de Russen zeker een maand eerder moeten aanvallen, maar toen waren ze nog niet gereed met hun voorbereidingen. De Duitse legerleiding had tijdens de gevechten in oktober en november nog een ander voordeel: Hitler bevond zich weliswaar in zijn Oostpruisische hoofdkwartier te Rastenburg (de *Wolfsschanze*), maar hij concentreerde zich al die tijd zo op het Ardennen-offensief, dat hij zich totaal niet bemoeide met de militaire operaties 'in de buurt'.

DE STRIJD IN HONGARIJE
(NAJAAR 1944)

RODE DONAU

PROF. DR. Z. R. DITTRICH

Associated Press

De dramatische ommezwaai van Roemenië, eind augustus 1944, hield voor Hongarije een dreigend gevaar in. Het Hongaarse grondgebied, dat in 1940 door het besluit van de As-mogendheden was vergroot ten koste van Roemenië, was alleen in het oosten op natuurlijke wijze beschermd door de moeilijk te passeren Karpatenketen. In het zuidoosten echter was de grens volkomen kunstmatig. Misschien had men ook de zuidzijde van de Karpatenboog in een verdedigingslinie kunnen veranderen, als de aftocht van de Duitse troepen uit Roemenië niet zo'n chaotisch karakter had aangenomen. Daarbij kwam dat Hitler door de snelle zuidwaartse opmars van het rode leger aanvankelijk in de waan werd

gebracht dat de Sowjetunie het vooral had gemunt op het bezit van de zeeëngten: Bovendien was hij door zijn niet ongegronde wantrouwen tegen het regime-Horthy niet in staat de Duitse eenheden die rondom Boedapest waren samengetrokken, naar de Karpaten te sturen. Met assistentie van de Roemeense troepen, tweeëntwintig divisies sterk, konden de eenheden van het 2e Oekraïense Front onder bevel van generaal (weldra maarschalk) Malinowski begin september 1944 dan ook de zuidelijke Karpatenovergangen passeren en daarna, nog steeds in een adembenemend tempo, uit waaiëren in de richting van de Hongaarse laagvlakte. Malinowski, die de beschikking had over 40 divisies, 10.200 vuur-

monden, 750 tanks en 1100 vliegtuigen, was de moegestreden Duitsers van de voormalige *Heeresgruppe Südukraine* en de Hongaren van het 2e en 3e leger in alle opzichten de baas en liet uiteraard niet na zijn overwicht uit te buiten. Eind september waren de Russen al ver voorbij de Karpatenbarrière en hadden ze in het westen, tussen Oradea en Timisoara, de Hongaarse laagvlakte bereikt.

Op 6 oktober vielen de eenheden van het 2e Oekraïense Front tussen Szeged en Oradea generaal Frieszners *Heeresgruppe Süd* aan om een doorbraak naar en over de Theiss (Tisza) te forceren. Dit lukte hun maar gedeeltelijk. In het zuiden werd het Hongaarse 3e leger weliswaar tot aan de Donau teruggeworpen,

maar de Duitsers verhinderden dat de Russen bij Szolnok de Theiss overstaken en in de strijd om Debrecen (10—14 oktober) vrijdelden hun tanks met succes de Russische poging in noordelijke richting door te stoten. Dat de Russen met het oog op de bestandsonderhandelingen met Horthy hun tempo opzettelijk zouden hebben vertraagd, is hoogst onwaarschijnlijk; het was immers juist in hun belang tijdens de besprekingen de druk op de aarzelende Rijkste vergroten. De mislukking van de besprekingen op 15 oktober heeft in ieder geval de vooruitzichten op een snelle overrompeling van Hongarije tenietgedaan. Het merendeel van de Hongaarse troepen bleef, zij het zonder veel geestdrift, doorvechten aan de zijde van

Rechts: het 2e en 3e Oekraïense Front namen Boedapest met omtrekkende bewegingen in de tang. Malinowski en Tolboechin slaagden erin de Hongaarse hoofdstad op kerstdag 1944 geheel in te sluiten. Ze viel op 13 februari.

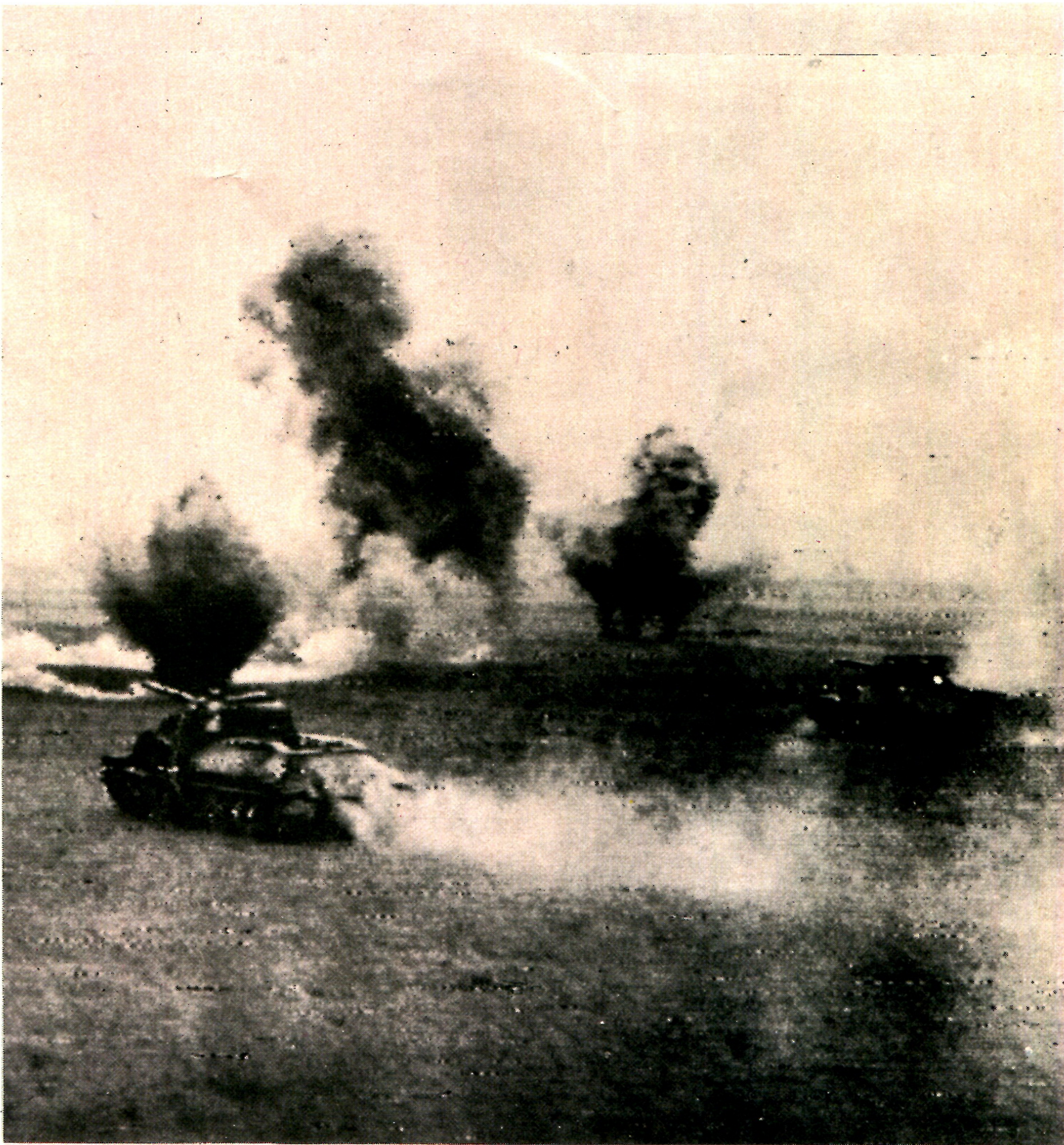
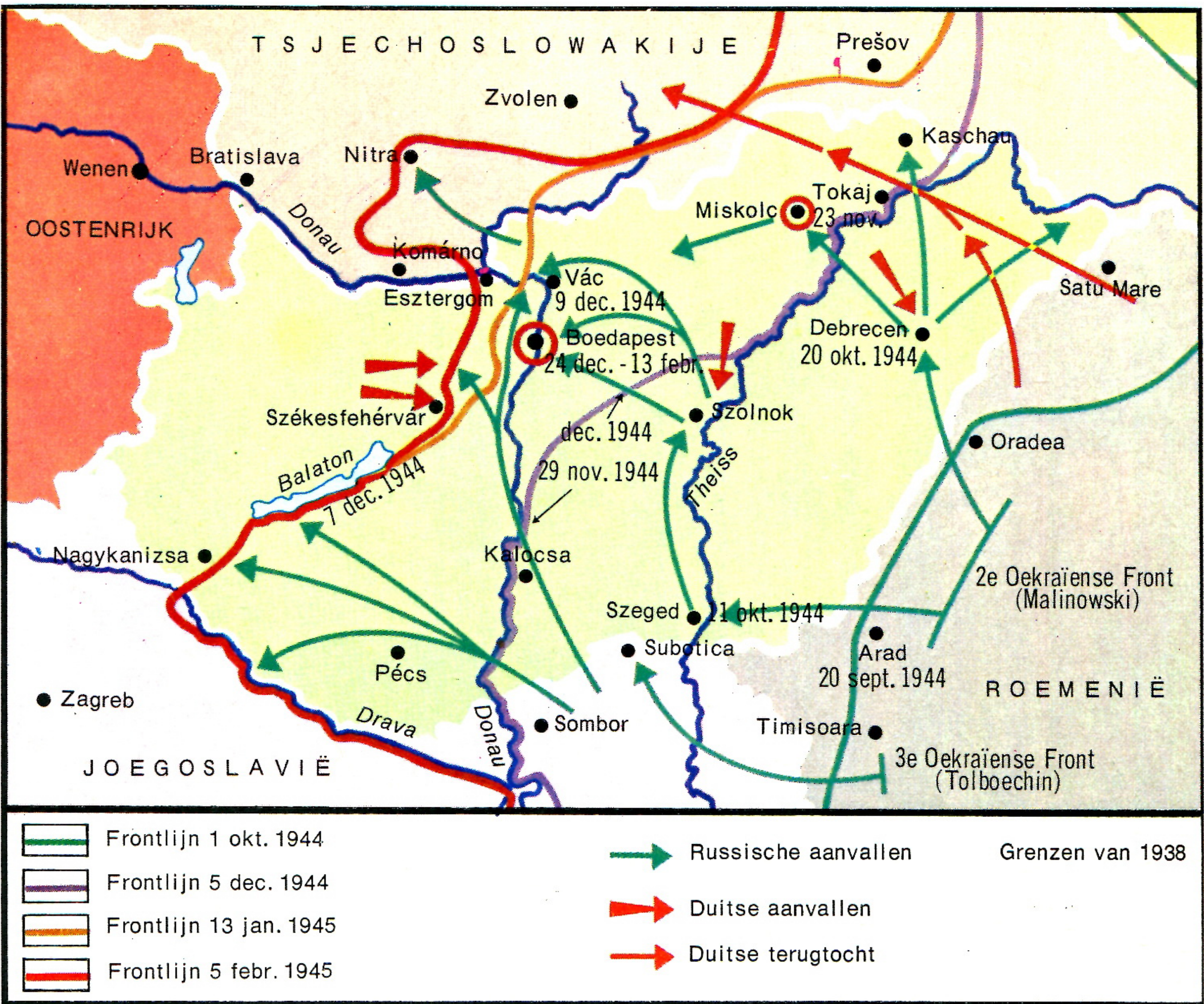
Links: in verbitterde gevechten drongen de Russen langzaam het centrum van Boedapest binnen. Het garnizoen, dat de stad niet mocht ontruimen, gaf zich pas na 52 dagen over.

Rechtsonder: pantserenheden van het 2e Oekraïense Front naderen van het oosten uit de Hongaarse hoofdstad, onder vuur genomen door de Duitse artillerie.

de Duitsers, die zich tot het uiterste inspanden om de opmars van het rode leger althans te vertragen. Onder de druk van het 4e Oekraïense Front, dat twee maanden lang tegen de Midden-Karpaten beukte, moesten zij eind oktober de uitstulping van het front aan de Boven-Theiss ontruimen en de Russische doorbraak bij Kecskemet (30 oktober) kon pas vlak vóór Boedapest worden opgevangen. Niettemin werd het tempo van de sowjetbewegingen, vooral in de centrale sector, beduidend vertraagd en in het Donaugebied ging zich een zekere stabilisering aftekenen.

Het doet merkwaardig aan dat de Duitsers, die het rijke en strategisch zo belangrijke Roemenië hadden prijsgegeven, de Hongaarse bodem met zoveel verbetenheid verdedigden. Naast overwinningen van algemeen strategische aard (de dekking van de terugtocht uit de Balkan) en maar al te begrijpelijke prestige-redenen, speelde hier zeker ook het Hongaarse economische potentieel een rol. Naast de agrarische produkten wilde men de bauxietmijnen en de olievelden van West-Hongarije behouden. Vooral deze laatste waren voor Duitsland van vitale betekenis na het verlies van Galicië en Roemenië.

Tegen de van het zuiden uit opdringende strijdkrachten van Tolboechin (het 3e Oekraïense Front, de Bulgaren en de Joegoslavische partizanen) werd in november 1944 tussen de Drava en de Donau, en met het Balatonmeer in het centrum, een verdedigingslinie opgebouwd, de zogenaamde *Margarethenstellung*, teneinde een verdere Russische opmars te blokkeren. Frieszner, die het bevel voerde over dertig divisies (voor de helft Duits, voor de andere helft Hongaars) concentreerde zich in november op de verdediging van Boedapest. De regering van Szálasi verliet reeds op 3 november de bedreigde hoofdstad om zich in Wenen te

vestigen. Zo werd ze een regering-in-ballingschap, zonder invloed op hetgeen zich verder in Hongarije afspeelde; haar *honvéd*-troepen werden na 15 oktober geruisloos in de Duitse *Wehrmacht* opgenomen. De door de Duitse gunst plotseling omhooggekomen Führer der Magyaren, Szálasi, had met deze gang van zaken overigens weinig of geen moeite. Terwijl zijn volk zeer zwaar werd beproefd door de verschrikkingen van de totale oorlog, hield hij zich op veilige afstand van het slagveld bezig met het schrijven van een zwaarwichtig ideologisch boekwerk, dat naar hij hoopte, 'Mein Kampf' zou evenaren.

De Russische stormloop tegen Boedapest kon door de verdedigers slechts met uiterste krachts-

Süddeutscher Verlag

oever van de Donau de toegang tot Boedapest te forceren. Op 6 december 1944 bereikte hij Székesfehérvár. Hier werd hij echter geconfronteerd met een buitengewoon sterk Duits verzet. Twee weken lang werd er om de stad gevochten, waarbij de Duitsers meermalen gevaarlijke tegenaanvallen ondernamen tegen de Russische posities.

Ten noorden en ten oosten van Boedapest had Malinowski intussen zijn opmars voortgezet. Het voornaamste doel van het rode leger was hier het veroveren en veilig stellen van de spoorlijn van Boedapest over Miskolc naar Lwow teneinde de aanvoerweg van troepen en oorlogsmateriaal uit de Sowjetunie aanzienlijk te bekorten. In de loop van november

Ullstein

inspanning worden opgevangen. Reeds in de beginfase van de strijd meldde Malinowski dat de verliezen van zijn tegenstander waren opgelopen tot honderdduizend doden, tweeneveertigduizend gevangenen en duizend tanks en pantserwagens. De Russen, die de in een vesting veranderde stad van het oosten uit aanvielen, bereikten aan beide uiteinden van hun omsingelingsbeweging de Donau-oever, namen op 13 november het bolwerk Hatvan en maakten zich meester van de buitenwijk Ujpest. Tegen het einde van de maand wisten zij zelfs een bruggehoofd te vestigen op het eiland Csepel ten zuiden van de stad. Het eigenlijke doel van de operatie, de verovering van Boedapest en het in westelijke richting verder door-

Duitse en Hongaarse artilleristen wachten in de straten van Boedapest op de tegenstander.

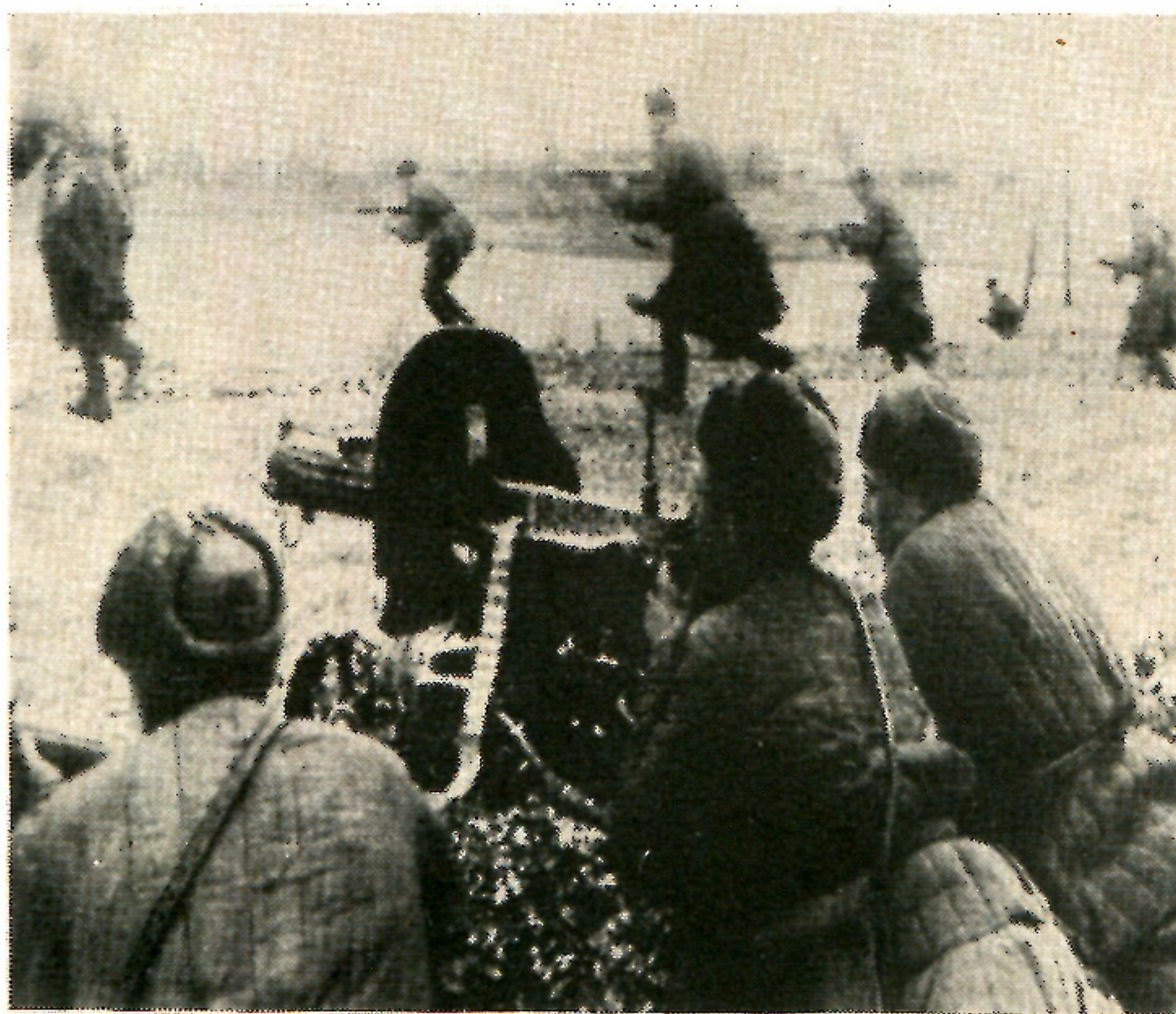
Geheel boven: Duitse infanteristen tijdens een van de tegenaanvallen, richting Boedapest.

stoten langs de Donau, kon echter niet worden bereikt. Duitse en Hongaarse troepen, ongeveer tweehonderdvijftigduizend man sterk, vochten verbeten om iedere straat en elk huis, zodat het rode leger het idee moest opgeven Boedapest stormenderhand te veroveren door een frontale aanval. Geleidelijk aan verplaatste het zwaartepunt van de operaties zich weer naar de flanken. In het zuiden trachtte Tolboechin sinds begin december op de rechter-

verplaatste het oorlogstoneel zich geleidelijk aan van de laagvlakte naar de zuidelijke uitlopers van de Karpaten, naar en over de grens van Slowakije, terwijl de legers van Petrow langzaam doch gestadig van het oosten uit door het bergachtige terrein optrokken. Met de val van Gödöllő (12 december) was de spoorlijn naar Lwow over de gehele lengte veroverd. Intussen had Malinowski ten noorden van Boedapest een nieuwe aanval ingezet en wist hij na de bezetting van het strategisch belangrijke Vác (9 december) tot aan de Ipel door te stoten. Om hem tot staan te brengen moesten de Duitsers een deel van hun pantser-eenheden, die bestemd waren voor hun tegenoffensief bij Székesfehérvár (*Operation Spät-*

lese), ten noorden van de Donau inzetten. Dit kwam echter neer op het stoppen van het ene gat met het andere. Tolboechin profiteerde hiervan, brak op 20 december door de *Margarethenstellung* en drong ten westen van Boedapest door tot aan de Donau. Met Kerstmis 1944 was de ring rondom de zwaargehavende Hongaarse hoofdstad gesloten.

Op 4 december 1944 werd Szálasi, vergezeld van zijn ministers Kemeny en Beregffy, op de Rijkskanselarij in Berlijn door Hitler ontvangen. Het werd een ontmoeting van twee politieke schipbreukelingen, die om zich staande te houden nog slechts illusies en wensdromen hadden. Szálasi bezwoer de Führer in Hongarije zo snel mogelijk een offensief te beginnen

Associated Press

Guderian, een SS-pantserkorps uit Polen naar Hongarije te sturen; met deze versterking zouden de Duitsers, bij wie generaal Frieszner inmiddels was vervangen door generaal Wöhler, een poging ondernemen Boedapest te ontzetten. De Duitse tegenaanval werd op 2 januari 1945 geopend door de SS-pantser eenheden en vond plaats op de zuidelijke oever van de Donau, bij Komárno. De Duitsers forceerden een doorbraak en heroverden Esztergom; hun voorhoede naderde Boedapest tot op vierentwintig kilometer. De verraste Russen herstelden zich echter spoedig, pareerden de actie door een aanval op beide flanken en op 8 januari was het gat weer gedicht. Malinowski zette inmiddels ten noorden van

Associated Press

en de Russen te verjagen. Hij bood daarvoor twintig nieuwe divisies aan, die hij vóór de lente op de been hoopte te brengen, mits deze in Duitsland opgeleid en uitgerust zouden kunnen worden. Hitler van zijn kant vertelde van het naderende uiteenvallen van de geallieerde coalitie, van zijn geheime wapens, van de herleving van de onderzeebootoorlog en van nieuwe legereenheden. Het keerpunt in de oorlog zou spoedig komen. Intussen moest de frontstad Boedapest het maar volhouden en de ravage die door de krijgshandelingen werd aangericht, niet al te tragisch nemen. Tenslotte waren de Duitse steden die in het verleden meermalen door zo'n rampspoed waren getroffen, altijd groter en schoner uit het puin

Russische machinegeweschutters in de zwaar gehavende straten van de Hongaarse hoofdstad.

Geheel boven: Tolboechins troepen ten westen van Boedapest tijdens een stormaanval.

te voorschijn gekomen. Hitler liet zijn Hongaarse gasten weer naar huis gaan met de verzekering dat hij weldra zou beginnen met de herovering van Oost-Europa.

Van die herovering kon uiteraard geen sprake zijn, maar binnen zijn zeer beperkte mogelijkheden probeerde Hitler zijn toezeggingen toch gestand te doen. Op 24 december, de dag waarop Boedapest door de Russen volledig werd ingesloten, beval hij, onder protest van

de Donau zijn opmars voort, bezette Komárno en werd pas door een versterkte linie langs de rivier de Váh tot staan gebracht. Het zou voor de verdedigers van Boedapest in de eerste week van januari zeer wel mogelijk zijn geweest zonder al te zware verliezen uit de belegerde stad te breken en zich te verenigen met de oprukkende Duitsers. Maar Hitler verbood dit ten stelligste; de stad moest heroverd worden, niet ontruimd.

Zelfs toen in Polen het grote Russische offensief was begonnen dat het rode leger tot aan de Oder en verder zou brengen, weigerde de korporaal-strateeg zijn wensdroom van een ontzet van Boedapest prijs te geven. Wöhler, die inmiddels uit Italië en Duitsland nog wat

versterkingen had gekregen, waagde op 18 januari een nieuwe poging, ditmaal bij het Balatonmeer. Aanvankelijk boekten de Duitsers opnieuw succes. Op 23 januari werd Székesfehérvár heroverd en een colonne bereikte ten zuiden van de belegerde stad de Donau. Maar ook nu ontbrak het de Duitsers aan de kracht om op het beslissende moment door te drukken. Op 25 januari volgde een Russische tegenaanval en het gewonnen terrein ging geleidelijk aan weer verloren. Het garnizoen van Boedapest, bestaande uit vijf Duitse en vier Hongaarse divisies onder generaal Wildenbruck, kon ook ditmaal niet worden ontzet. De wekenlange verdediging van de Hongaarse hoofdstad, die door de superieure Russische

Het wapenstilstandsverdrag dat de regering van Debrecen op 20 januari 1945 in Moskou met de geallieerden sloot, legde het door de oorlog verwoeste en verscheurde Hongarije harde voorwaarden op. Het land zou worden teruggebracht tot de grenzen van 1937, het moest aan de Sowjetunie, Tsjechoslowakije en Joegoslavië driehonderd miljoen dollar aan herstelbetalingen doen, de geallieerde legers op zijn grondgebied van voedsel voorzien en bovendien actief deelnemen aan de strijd tegen Duitsland. Daartegenover stond als enig winstpunt de verdrijving van de Duitse minderheid uit het land en de naasting van haar bezittingen. In tegenstelling tot de Roemenen en de Bulgaren zijn de Hongaren echter niet meer ingezet

JE GAAT STERVEN . . .

Omdat luitenant Gyula Litteráti, die was ingedeeld bij de 12e Hongaarse divisie iedere straat en ieder steegje in Boeda kende, slaagde hij erin een groep bestaande uit elf Hongaarse en vier Duitse SS'ers de besneeuwde Zwabische Heuvel op te leiden. Toen hij een klein bos bereikte, schrok hij op door een schrill fluitsignaal. Een paar meter van hem vandaan lag een Rus, bedekt met een deken. Andere gecamoufleerde figuren sprongen op het signaal overeind. Terwijl Litteráti naar het machinegeweer op zijn rug greep, ving hij een glimp op van een woest barbaars gezicht en voelde hij een metaalachtig voorwerp tegen de zijkant van zijn hoofd slaan. Na enkele ogenblikken voelde hij dat hij het bewustzijn verloor.

Toen de dag aanbrak, was de strijd voorbij en de Russen zochten in het puin van Boeda naar overlevenden van de wanhopige uitbraakpoging, de Duitsers afslachtend waar ze uitgeput of gewond waren neergevallen. Geluidswagens reden door de bossen van de heuvels bij Boeda en spoorden hen die zich verborgen hielden aan te voorschijn te komen om 'eerlijk behandeld' te worden. Als er Duitsers uit hun schuilplaats kwamen, werden ze ter plaatse neergeschoten; Hongaren kregen gewoonlijk de keus tussen internering of aansluiting bij de Sowjets. (...) Tegen die tijd was de jonge Litteráti weer tot bewustzijn gekomen. Hij hief zijn hoofd op en zag vier SS'ers van zijn groep naakt voor een rij sowjetsoldaten staan, die schaterden om een of ander grapje. Vervolgens, bijna als terloops, richtten de Russen hun machinepistolen op de vier krijgsvangenen en begonnen te schieten. Daarna kwam een van de Russen op Litteráti toe en zei beschuldigend: 'Jij bent een Duitse officier.' Litteráti probeerde de ander ervan te overtuigen dat hij geen Duitser maar een Hongaar was, doch zonder succes; de Rus noemde hem een leugenaar en wees op de Hongaarse en Duitse onderscheidingen op zijn borst. 'Fascist, je gaat sterven!' zei de soldaat in gebroken Duits.

Litteráti keek wanhopig om zich heen. Toen zag hij een grote man in een Hongaars uniform, die een rode band om de arm droeg. 'Kameraad, vertel die krankzinnige Russen in godsnaam dat wij geen Duitsers zijn maar Hongaren!' Als door een wonder bleek hij een man te hebben gevonden die door de Russen werd geloofd. Litteráti werd door de Russen naar een nabijgelegen houtvesterswoning gebracht. Verzwakt en half versuft door zijn wond liet hij zich op een bed vallen, met een zakdoek onder zijn gekwetste hoofd. Toen hij enkele ogenblikken later zijn ogen opende, zag hij een bekend gezicht dat op hem neerkeek. Het was de 'barbaar' die hem de vorige dag meedogenloos had neergeslagen. Terwijl een Russische verpleegster zijn wond verzorgde, brak er een grijs door op het woeste gezicht van de sowjetsoldaat en overhandigde hij Litteráti twee pakjes sigaretten, terwijl hij hem, zonder een woord te zeggen, geestdriftig de hand schudde.

(Uit: 'The last 100 days', door John Toland — New York 1966)

Ullstein

artillerie grotendeels in puin was geschoten (vooral de historisch belangrijke stadsdelen in Boeda, op de rechteroever van de Donau, werden daarbij zwaar getroffen), had het weerstandsvermogen van het garnizoen geheel gebroken, temeer ook omdat het bovendien te kampen kreeg met voedsel- en munitiegebrek. Toen de hoop op redding was vervlogen, capituleerde Wildenbruck; op 13 februari 1945 gaf hij zich over met 127.000 man, die in Russische gevangenschap werden gevoerd. Een nieuw drama à la Stalingrad was ten einde. Alleen was de indruk die de val van Boedapest maakte, veel geringer door de opzienbarende slagen die het ineenslopende Groot-Duitse Rijk terzelfder tijd elders moest incasseren.

Uitgeputte Duitse grenadiers, bij Boedapest door de Russische linies gebroken, worden in een pantserwagen teruggebracht naar Duitse verdedigingsposities achter het front.

tegen de nazi's, al hadden de regering Dálnoky-Miklós en haar minister van oorlog, generaal Vörös, dat wel degelijk gewild. De oorzaak hiervan moet gezocht worden bij de Russen, die de Hongaren niet vertrouwden en de opstelling van Hongaarse eenheden aan het front tegenhielden. Kennelijk had het geval van de Roemeense generaal Avramescu, die met zijn troepen naar de Duitsers had willen overlopen, hen gewaarschuwd niet-russofiele eenheden liever geen gelegenheid tot desertie te geven.

HET LAATSTE OFFENSIEF
OP BERLIJN

SLOOP VAN EEN KAARTENHUIS

GERARD KRAMER

Russische soldaten bij stukgeschoten Duitse
uitrustingsstukken in een Oostduitse stad.

Novosti Press

In september 1944 werd het oostelijk front tussen Karpaten en Oostzee min of meer gestabiliseerd. De Russische legers waren tijdens het zomeroffensief opgedrongen tot ver in de Baltische staten, tot de grens van Oost-Pruisen, en in Polen tot aan de Narew en de Weichsel. Warschau was nog niet in Russische handen, maar dat was eerder van psychologische dan van strategische betekenis. Strategisch van groter belang waren de bruggehoofden die het rode leger op verschillende plaatsen ten zuiden van Warschau op de linkeroever van de Weichsel had weten te vestigen. Met name die bij Magnuszew en Pulawy en het vijfenzeventig kilometer brede en tientallen kilometers diepe bruggehoofd bij Sandomir en Baranow vormden uiterst waardevolle stellingen in het waterrijke gebied tussen Warschau en Berlijn. De herfstoperatie tegen Oost-Pruisen leverde bovendien nog enige bruggehoofden over de Narew op; in het Baltische gebied werden de Duitsers afgesneden van een landverbinding met Oost-Pruisen.

Tussen Oost-Pruisen en de Karpaten bleef het de laatste maanden van 1944 opmerkelijk rustig aan het front. Dit werd niet alleen veroorzaakt door een voor de Russen noodzakelijke 'adempauze' na het zomeroffensief en voor herstel en reorganisatie van de te lang geworden Russische verbindingen, maar ook door het tijdelijk verleggen van de prioriteit naar andere fronten: met name de Balkan en de Ardennen. Voor een rechtstreeks offensief tegen Duitsland moesten de Russen bovendien hun legers hergroeperen: het zwaartepunt moest verlegd worden naar het Weichselfront. Begin november waren de frontcommandanten ter gelegenheid van de herdenking van de revolutie van 1917 naar Moskou gekomen, waar zij met Stalin de plannen voor een winteroffensief bespraken. In tegenstelling tot eerdere suggesties werd nu afgezien van het plan 'de kortste weg naar Berlijn via Wenen' te laten lopen. Vanuit de Weichselstellingen zou het tempo van een aanval op het hart van Duitsland hoger kunnen liggen.

Linksboven: in het moeilijke terrein bij de Pools-Duitse grens zeulen Russische soldaten zware munitiekisten tegen de hellingen op.

Links: Russische stukken rijdend geschut, met machinegeweerschutters beladen, in opmars.

Rechts: een tank van het rode leger in de straten van Danzig. De stad viel op 30 maart na dagenlange, zeer felle straatgevechten.

Associated Press

Het rode leger werd grondig en langdurig op het offensief voorbereid. Eind 1944 waren de belangrijkste hergroeperingen verwezenlijkt, de voornaamste versterkingen aangevoerd. Nieuwe verbindingslijnen werden tot stand gebracht, de plannen tot in details uitgewerkt. Aan de Weichsel, in het gebied tussen Warschau en de Karpaten, werden de sterkste legergroepen in gereedheid gebracht: het 1e Witruissische Front, waarvan het commando in november van Rokossowski was overgegaan naar Zjoekow, en het 1e Oekraïense Front van Konjew. Ze beschikten niet alleen over de meeste infanteriedivisies (samen meer dan honderd), maar ook over de sterkste pantserlegers, de grootste luchtvloot en de meeste

reserves. Vanaf de bruggehoofden zouden zij zo snel mogelijk door moeten stoten naar de Oder en de Neisse. Aan de zuidflank werden zij gesteund door het 4e Oekraïense Front. De troepen ten noorden van Warschau kregen tot taak een concentrische aanval op Oost-Pruisen uit te voeren. Het 2e Witruissche Front, waarvan Rokossowski nu de leiding kreeg, zou zo snel mogelijk in noordwestelijke richting de Oostzeekust moeten bereiken. Dit zou, als Oost-Pruisen zelf al stand mocht houden, de sterke Duitse troepen in dit 'bastion' isoleren. Op de rechterflank werd Rokossowski gesteund door het 3e Witruissche Front van Tsjerniakowski, die vanuit het oosten diende aan te vallen. Aan de noord-

langer in staat op twee fronten tegelijk een afdoende verdediging te voeren. Nu het Ardennenoffensief de meeste aandacht van Hitler in beslag nam (wat onder meer bleek uit de verplaatsing van zijn hoofdkwartier van Rastenburg naar Ziegenberg in de Taunus), kon Guderian moeilijk anders doen dan zijn uiterste bezorgdheid tonen over de situatie aan het oostelijk front, een bezorgdheid die door Hitler overigens niet werd gedeeld. Ook voor zuiver militaire aangelegenheden ging Hitler steeds meer steunen op zijn trouwste geestverwanten in partij en SS; zij overtuigden elkaar ervan dat de situatie bepaald niet zo somber was als Guderian voorstelde. Slechts met uiterste moeite slaagde Guderian erin enige verster-

nog enige malen naar Hitlers hoofdkwartier, echter zonder zijn Führer te kunnen overtuigen. Pas als het Ardennenoffensief met succes zou zijn beëindigd, zou er sprake kunnen zijn van overbrenging van troepen naar Polen. Guderians 'het oostelijk front is een kaartenhuis' vergrootte slechts Hitlers woede en halsstarrigheid. Wat Guderian restte, was zijn legergroepen (Reinhardts legergroep midden en Harpes legergroep A) met kunst en vliegwerk voor te bereiden op de aanval van een Russische overmacht. Zowel qua mankracht als qua uitrusting was het rode leger veruit superieur.

Onder het voorbehoud van gunstige weersomstandigheden, die uitgebreide steun vanuit de

oostgrens van Oost-Pruisen tenslotte bevond zich het Baltische 1e leger. De Russische legergroepen zouden hun operaties nagenoeg tegelijkertijd dienen uit te voeren, over een front van ongeveer negenhonderd kilometer breedte. Deze synchroniteit was van essentieel belang. Met name Zjoekovs en Konjews 'stormloop' naar de Oder en de Neisse zou ernstig in gevaar kunnen komen, als de operaties op de flanken niet volgens plan zouden verlopen. De coördinatie werd daarom door Stalin zelf ter hand genomen. Waar nodig zouden door het systeem van 'flexibele commando's' hele legers of delen van legers à la minute naar een andere legergroep kunnen worden overgeheveld. Duitsland was in deze fase van de oorlog niet

kingen te krijgen voor het centrale deel van het oostelijk front. Zelfs werden er nog troepen vanuit Polen naar het zuiden overgebracht, onder andere twee SS-divisies van Warschau naar Boedapest. Daar en aan de noordelijke flank van het oostelijk front zag Hitler grotere gevaren dan aan het Weichselfront. Ondanks herhaaldelijk aandringen van Guderian werden de (nog enige tientallen) geïsoleerde divisies in Koerland en het Memelgebied niet naar Polen overgebracht. Verkorting van het front werd al evenmin toegestaan. Guderians rapporten over de Russische voorbereidingen en zijn schattingen van de Russische sterkte werden als 'onzin' beschouwd. Omstreeks de jaarwisseling reisde Guderian

lucht mogelijk zouden maken, was het Russische offensief gepland voor 20 januari. De geallieerde samenwerking bracht hierin echter verandering. In overleg met Eisenhower vroeg Churchill op 6 januari aan Stalin of hij zou 'kunnen rekenen op een belangrijk Russisch offensief aan het Weichselfront of elders, in de loop van januari', dit in verband met 'de strijd in het westen', welke als 'zeer zwaar' werd omschreven. In zijn antwoord, reeds de volgende dag, beloofde Stalin een groot offensief 'niet later dan de tweede helft van januari'. Het 'niet later' werd zelfs 'eerder': ondanks slechte weersomstandigheden, die het inzetten van de luchtmacht nagenoeg onmogelijk maakten, leidde Konjew in de nacht van 11 op 12

ANGST IN BERLIJN

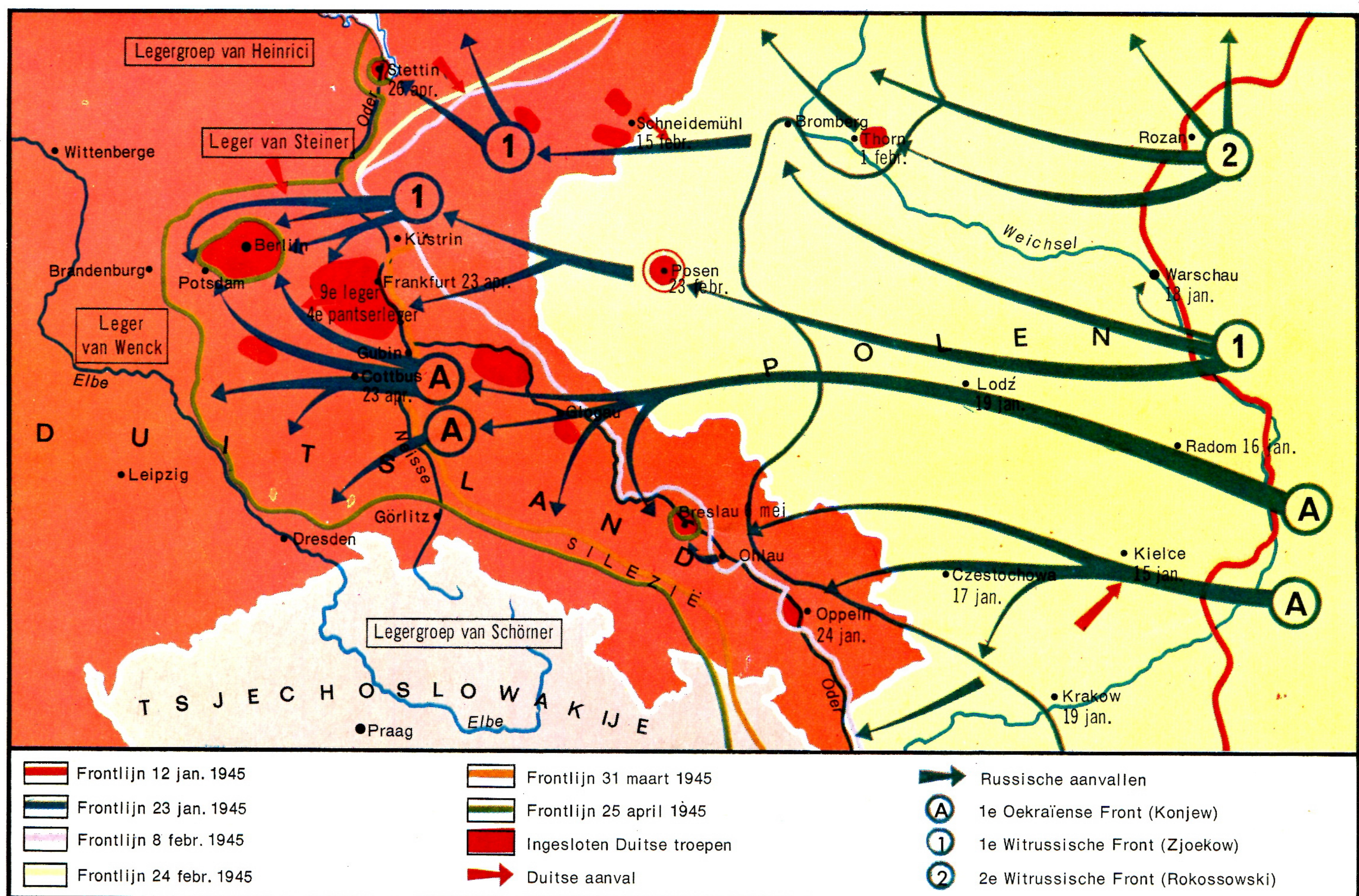
De angst voor verkrachting hing als een donkere wolk boven de stad, want Berlijn was nu, na bijna zes jaren oorlog, voornamelijk nog een stad van vrouwen.

(...) In de sfeer van bijna panische angst, veroorzaakt door de verhalen van de vluchtelingen, bleken werkelijkheidszin en nuchter denken niet opgewassen tegen de steeds toenemende stroom van geruchten. Allerlei gruwelijke verhalen verspreidden zich door de stad. De Russen werden

beschreven als Mongolen met spleetogen, die op het eerste gezicht vrouwen en kinderen afslachtten. Geestelijken zouden met vlammenwerpers in brand zijn gestoken; verteld werd dat nonnen waren verkracht en daarna gedwongen naakt door de straten te lopen; en hoe vrouwen tot soldatenmeiden werden gemaakt en alle mannen als slaven naar Siberië weggevoerd. Er was zelfs een radiobericht dat de Russen hun slachtoffers met hun tong aan tafels hadden vastgespijkerd.

(...) 'Zodra ik het eerste paar Russische laarzen

zie, maak ik mij van kant', vertrouwde de twintigjarige Christa Meunier haar vriendin toe. (...) Vergif—vooral cyaankali—was de meest populaire methode van zelfvernietiging. De meeste vraag was naar één speciaal soort capsule, bekend als KCB-pil. Deze geconcentreerde hydrocyanverbinding was zo krachtig, dat de dood vrijwel onmiddellijk intrad—zelfs de dampen konden doden. Met Germaans vooruitziende blik had de een of andere regeringsinstantie grote voorraden ervan in Berlijn aangelegd. Nazi-functionarissen, hoge officieren, hoofden

januari het offensief in met een artillerievuur zoals Duitse stellingen nog nimmer te verduren hadden gekregen. Het tegenover hem liggende front van het Duitse 4e pantserleger werd 'in stukken gereten', zoals Von Tippelskirch het later zou uitdrukken. Binnen enkele dagen stond het gehele oostelijke front in vlammen. De strategisch belangrijke steden Kielce en Radom werden door Konjew en Zjoekow reeds op 15 en 16 januari ingenomen. Hitler verliet Ziegenberg en vestigde zijn nieuwe hoofdkwartier in de Rijkskanselarij in Berlijn, omdat Rastenburg in Oost-Pruisen niet meer veilig geacht kon worden. De dag erna, 17 januari, trokken de Russische troepen Warschau binnen, gesteund door eenheden van het Poolse leger.

De slechte weersomstandigheden waren uit-

eindelijk voor de Duitsers nadeliger dan voor de Russen. Luchtverkenningen konden niet worden uitgevoerd. De volledig verraste Duitse defensie bleef hierdoor dagenlang in het ongewisse over de Russische marsroutes et cetera. Dit was van des te groter belang gezien de sterke concentratie van de Duitse defensie in de frontlinie.

Lodz en Harpes hoofdkwartier Krakow werden reeds op 19 januari op de Duitsers overver. Konjew bereikte binnen anderhalve week de Oder en rukte op 23 januari Opper-Silezië binnen. Eind januari was het zo belangrijke Oppersilezische industriegebied nagenoeg intact in Russische handen. Zjoekow stond binnen tien dagen voor Posen (Poznan), hemelsbreed meer dan driehonderd kilometer verwijderd van zijn uitgangsstellingen aan de

Weichsel. In Oost-Pruisen waren toen Allenstein en het legendarische Tannenberg reeds gevallen, de Russen naderden vanuit het oosten Königsberg en vanuit het zuiden de kust ten oosten van Danzig.

Na de eerste dagen van opperste verwarring begon Hitler zijn tegenmaatregelen te nemen. Harpe werd als zondebok ontslagen en vervangen door de trouwe nationaal-socialist Schörner. Het 'gat' tussen Oost-Pruisen en Silezië werd, althans op papier, gedicht met de vorming van legergroep Weichsel, die onder felle protesten van Guderian werd toevertrouwd aan de *Reichsführer SS*, Himmler. De andere legergroepen aan het oostelijk front kregen nieuwe namen: noord werd Koerland, midden werd noord, A werd midden. Dit alles met ingang van 25 januari.

van regeringsdepartementen en zelfs lagere goden kostte het weinig moeite vergif te krijgen. Doktoren, apothekers, tandartsen en mensen die in laboratoria werkten, konden eveneens pillen of capsules bemachtigen. Sommigen maakten de tabletten zelfs nog krachtiger. Dr. Rudolf Hückel, professor in de pathologie aan de universiteit van Berlijn en de bekendste kankerpatholoog in de stad, had voor zichzelf en zijn vrouw azijnzuur aan de capsules toegevoegd. Als zij ze nodig hadden, verzekerde hij haar, zou het azijnzuur het vergif nog sneller doen werken.

(...) Anderen leek een snelle kogel het beste en mooiste einde. Maar een verbazingwekkend aantal vrouwen, de meesten van middelbare leeftijd, had de bloedigste oplossing gekozen — het scheermes. Bij de familie Ketzler in Charlottenburg had Gertrud 42 jaar oud, normaal een opgewekte vrouw, nu steeds een scheermesje in haar tasje — en dat hadden ook haar zuster en schoonmoeder. Gertruds vriendin hield het eveneens bij een scheermesje, en in angst en beven bespraken de twee vrouwen met elkaar wat de meest doeltreffende manier was — een

jaap dwars over de polsen of een lengtesnede in de aderen.

Er was nog altijd een kans dat dergelijke drastische maatregelen achterwege zouden kunnen blijven. De meeste Berlijners hadden op één ding hun laatste hoop gevestigd: doodsbang voor het rode leger, wenste de overgrote meerderheid van de bevolking vurig dat de Engels-Amerikaanse strijdkrachten Berlijn zouden nemen.

(Uit: 'De laatste slag', door Cornelius Ryan — Bussum 1966)

An die eingekesselte Besatzung von Breslau!

Generale, Offiziere, Soldaten!

Die vom linken Oderufer aus dem Raum Neumark-Liegnitz angreifenden Sowjettruppen haben sich mit den westlich Ohlau-Brieg angreifenden Sowjettruppen vereinigt und die völlige Einkesselung der deutschen Truppen in Breslau abgeschlossen. Ihr seid von den Sowjettruppen umringt, die Euch um ein Vielfaches an Menschen und Material überlegen sind. Dieser Ring verengt sich unerbittlich.

Eure Lage ist hoffnungslos. Alle Wege nach Westen sind abgeschnitten; Liegnitz, das tief in Eurem Rücken liegt, ist bereits von den Russen besetzt.

Hilfe habt ihr von nirgends zu erwarten. Im Osten ist die Wehrmacht völlig geschlagen und zieht sich unaufhaltsam zurück. Hitler hat weder Reserven an Menschen noch an Material. Er und seine Clique erleben ihre letzten Tage.

Die Erfahrungen der Winterkämpfe zeigen, dass diejenigen deutschen Besatzungen, welche Widerstand leisten, zum Untergang verurteilt sind und erbarmungslos vernichtet werden.

So wurden die Besatzungen von Thorn und Elbing und die bewegliche Kampfgruppe im Walde bei Frankfurt a. Oder sowie andere eingekesselte deutsche Verbände, die Widerstand leisteten, gänzlich vernichtet.

Die Besatzungen aber, welche die Aussichtslosigkeit und Sinnlosigkeit des Widerstands einsahen und kapitulierten, retteten sich dadurch vor dem sicheren Untergang.

So kapitulierten die Besatzungen von Brieg und Steinau und gaben sich geschlossen unter Führung ihrer Kommandeure der Roten Armee gefangen. Sie beklagten sich jetzt in russischer Gefangenschaft in völliger Sicherheit.

De Russische oproep tot capitulatie aan de ingesloten bezetting van de stad Breslau, in de vorm van een pamflet verspreid.

Rechts: een opname van Warschau na de bevrijding van de stad door de Russen. Puin en hongerige Polen beheersen het stadsbeeld.

Links: overzicht van een deel van de opmars van het rode leger, richting Berlijn.

Op die dag was echter de voornaamste opdracht van legergroep Weichsel — doorbraken over Posen en in de richting van Danzig verhinderen — al achterhaald. Posen werd omsingeld en de Russen waren al voorbij Bromberg. Ten oosten van de Weichselmonding dreigde inmiddels het sterke (350.000 man) en nog grotendeels ongeschonden Duitse 4e leger afgesneden te worden. Op eigen verantwoordelijkheid probeerden de commandant, generaal Hossbach, en zijn directe chef Reinhardt dit leger in westelijke richting in veiligheid te brengen, met eventueel als uiteindelijke consequentie de ontruiming van geheel Oost-Pruisen. Zodra Hitler beseftte wat er gebeurde, werden Reinhardt en Hossbach ontslagen; het 4e leger diende te blijven waar het was. Tezamen met de doorbraak van het 2e Wit-

russische Front naar de Oostzeekust betekende deze beslissing het einde van het 4e leger: in een zware en langdurige strijd ging het vechten onder. Eind maart werden de laatste overlevenden over zee afgevoerd. Königsberg, de vesting van Gauleiter Koch, werd op 9 februari geïsoleerd. Hitlers 'standhouden tot de laatste man' werd nagenoeg geheel opgevolgd — pas tegen half april gaf de stad zich over aan Wassilewski, die de in februari in de omgeving van de stad dodelijk verwonde Tsjerniakowski was opgevolgd als commandant van het 3e Witruissische Front.

Königsberg was bepaald niet de enige stad die als geïsoleerde vesting bleef doorvechten. Aan de Warthe was het Posen dat pas vier weken na de omsingeling de strijd staakte (op 23 februari). Op dat moment hadden Zjoekows

meer vooruitgeschoven troepen ruim honderdvijftig kilometer westwaarts reeds op verschillende plaatsen de Oder bereikt en stonden zij op zestig kilometer van Berlijn. In Konjews operatiegebied waren het met name Glogau (dat zich half april gewonnen gaf) en Breslau (dat het zelfs tot 6 mei uithield). Maar Konjew liet zich niet ophouden in zijn grote westwaarts gerichte offensief: tijdens de West-Silezië-operatie van 8 tot 24 februari bereikte hij de Neisse.

Door de snelle opmars naar de Oder en de Neisse werd de positie van de Russische troepen bijzonder kwetsbaar. Afgezien van de geïsoleerde vestingen waren ook de noordelijke hellingen van de Sudeten nog bijna geheel in Duitse handen, evenals het gebied tussen de mondingen van de Weichsel en de Oder. In

Anefo/Tass

Links: de capitulatie van het garnizoen van de Oostpruisische stad Allenstein (nu Pools onder de naam Olsztyn). Op de voorgrond neigt het Duitse vaandel, ten teken van onderwerping aan de Russen.

Rechts: eenheden van het 1e Witruussische Front van maarschalk Zjoekow, dat tegen het einde van april 1945 Berlijn naderde vanuit noordelijke en oostelijke richting. In de berm de resten van de Duitse defensie.

Onder: naast de resten van een opgeblazen brug slaan Russische genietroepen, gehinderd door het ijskoude water, een nieuwe verbinding over de Oder.

dit laatste gebied werden de Duitse troepen bovendien over zee nog aanzienlijk versterkt, onder andere vanuit Denemarken, Noorwegen en nu ook vanuit Koerland.

Deze situatie vormde als het ware een uitnodiging aan de Duitsers om in de Russische flanken toe te slaan. Begin februari werkte Guderian aan een grote tangbeweging, die bij Posen zou moeten sluiten. Een groot deel van Zjoekows legergroep zou hierdoor omsingeld worden. Dit zeer ambitieuze plan moest echter al worden opgegeven, voor zelfs maar een begin kon worden gemaakt met de uitvoering ervan: legergroep midden werd door Konjew over de Neisse gedreven en bovendien weigerde Hitler Guderian het sterke 6e SS-leger van Sepp Dietrich ter beschikking te stellen voor het zuidelijke deel van de tang. Guderian besloot nu alleen in het noorden aan te vallen tegen de op dat ogenblik zwakke Russische stellingen bij Arnswalde. Dit op 15 februari begonnen tegenoffensief faalde echter, na aanvankelijk enkele kleine successen, binnen een

week.

Met inderhaast aangevoerde pantsereenheden sloeg Zjoekow terug en nam het initiatief weer in handen. Nieuwe Duitse versterkingen (van legergroep midden zowel als van over zee) konden niet verhinderen dat de Russen begin maart op verscheidene plaatsen tot de Pommerse Oostzeekust doordrongen. Dit betekende tevens dat opnieuw een sterk Duits leger in het noorden werd geïsoleerd: het 2e, in het gebied van Danzig. En ook dit leger ging voor een groot deel vechtend ten onder. Eind maart vielen de belangrijke steden Gdynia en Danzig. Half maart was bijna het gehele gebied ten oosten van de Oder-Neisselinie in Russische handen. Aan Konjews lange zuidflank werd nog langdurig strijd geleverd, maar tot grote Duitse tegenacties kwam het niet. Toch had Hitler zijn offensieve plannen nog niet opgegeven. Wat door zijn halsstarrigheid in februari niet was doorgegaan, moest nu in maart gerealiseerd worden; noodzakelijkerwijs op bescheidener schaal, maar met niet minder

ambitieuze doeleinden: vanaf de Oder-bruggehoofden bij Frankfurt en Küstrin zou een tangbeweging een 'vernietigende slag' moeten toebrengen aan Zjoekows troepen. Versterkingen hiervoor werden onder andere van de Odermonding gehaald, zelfs een bruggehoofd bij Stettin werd ervoor opgeofferd. De slag die het 9e leger van Busse op 26 maart aan Zjoekow toebrengt, was echter allesbehalve 'vernietigend'. Binnen vierentwintig uur werd het 9e leger onder zware verliezen teruggedragen. Generaal Busse werd op 28 maart voor zijn 'laffe falen' op het matje geroepen in de Berlijnse Rijkskanselarij. Toen Guderian het waagde hem te verdedigen en probeerde de schuld op Hitler zelf af te wentelen, volgde een van de meest hysterische scènes die zich ooit in het Führerhoofdkwartier had afgespeeld en die besloten werd met 'ziekteverlof' voor Guderian en diens vervanging door de gehoorzamere Krebs.

Hitler nam nu het besluit zich te beperken tot verdediging van de Oder-Neisselinie. Verschei-

dene legerleiders hadden al enige tijd aangedrongen op een vrijwillige terugtrekking achter deze (sedert de dooi was ingetreden) goed verdedigbare waterlinie. Ook Himmler had dit plan gesteund; diens militaire ambities namen overigens gaandeweg af en op 22 maart had hij zich door Guderian laten overhalen het commando over legergroep Weichsel neer te leggen. Hitler had van vrijwillige terugtrekking (uiteraard) niets willen weten. Toen de Duitsers eenmaal met geweld achter de Oder en de Neisse waren teruggedrongen, was hun kracht nog verder afgenomen.

Zjoekow en Konjew gingen eind maart naar Moskou om zich met Stalin en diens staf te beraden over het slotoffensief. Geheel zonder onderlinge rivaliteit ging dit niet. Volgens de oorspronkelijke plannen zou aan Zjoekow de eer te beurt vallen de hoofdstad van het Derde Rijk in te nemen. Konjew was er (zoals hij na de oorlog ronduit toegaf) echter ten zeerste op gebrand persoonlijk, aan het hoofd van zijn eigen troepen, aan de verovering van Berlijn

deel te nemen. De op 3 april goedgekeurde plannen lieten deze mogelijkheid open: de demarcatielijn tussen het 1e Witruissische en het 1e Oekraïense Front werd niet verder getrokken dan tot Lübben, ten zuidoosten van Berlijn. Berlijn bleef in eerste instantie Zjoekows 'prooi', maar al naar gelang van het verloop van de strijd zou Konjew er een actief aandeel in kunnen krijgen. Konjews primaire operatiegebied lag ten zuiden van Berlijn, in het gebied tussen de Neisse en de Elbe.

Op de vastgestelde datum, 16 april, werd ook dit laatste grote Russische offensief ingeleid door een hevige artilleriebeschieting. De vele fortificaties ten oosten van Berlijn — bemand door militairen van alle strijdmachtonderdelen, *Volkssturm*, SS, politie en anderen — maakten het voor Zjoekow echter onmogelijk de eerste dagen snelle vorderingen te maken, ondanks omvangrijke steun vanuit de lucht. Aan de Neisse brak Konjew aanzienlijk sneller door de eerste Duitse verdedigingslinies heen. Met Stalins toestemming bogen zijn beide pantser-

legers daarna in noordwestelijke richting; een deel van de pantsertroepen slaagde erin zonder grote tegenstand ten westen van het zwaartepunt van Busses 9e leger in de richting Berlijn door te stoten. Tegen 20 april begon ook Zjoekow succes te boeken. In een concentrische aanval naderde hij Berlijn vanuit noordelijke en oostelijke richting; ten zuidoosten van Berlijn sneed hij het 9e leger af van de hoofdstad, op 23 april werd het 9e leger door zijn en Konjews troepen geheel omsingeld. De tang rondom Berlijn was bezig zich te sluiten, de stad raakte geïsoleerd van de legers die haar hadden moeten verdedigen. Delen van het Duitse 3e pantserleger deden op bevel van Hitler vanuit het noorden nog een vertwijfelde poging Berlijn te 'bevrijden', zonder ook maar een begin van succes. Het 12e leger, dat aan de Elbe stond, kwam te laat om de volledige omsingeling van de stad, op 24 april, te voorkomen. De strijd om de hoofdstad van Hitlers Derde Rijk was in feite gestreden, de strijd in de stad kon beginnen.

DE INEENSTORTING
VAN DE DUITSE SAMENLEVING

GÖTTER DÄMMERUNG

DR. KONRAD KWIET

Op 30 januari 1945, de twaalfde verjaardag van de *Machtergreifung*, spreekt Adolf Hitler nog eenmaal voor de microfoon van de Groot-Duitse omroep. Het zal de laatste keer zijn. Zijn 'Duizendjarig Rijk', zijn Europees imperium, is militair, politiek en economisch de ondergang nabij. 'Ik verwacht van iedere Duitser dat hij (...) zijn plicht tot het uiterste vervult; dat hij bereidwillig elk offer brengt dat van hem geëist wordt en geëist moet worden', zo schalt zijn stem door de ether. De volgende dag kan de bevolking zijn toespraak nog eens nalezen in de 'Völkische Beobachter'. Geen regel over Duitslands hachelijke positie en de dreigende nederlaag; wel uitweidingen over 'de geschiedenis' en 'de

voorzienigheid' en een bezwerend appel aan het onwankelbare geloof in 'de eindoverwinning' en in de glorieuze toekomst van de Duitse natie.

Het Duitse volk echter staat voor de 'eindstrijd' en daarmee voor de definitieve catastrofe. Binnen enige maanden zal die catastrofe zich voltrekken; maanden die grotere verwoestingen en verliezen brengen en meer doden eisen dan de voorbije oorlogsjaren. In een atmosfeer van terreur en verschrikking blijft de grote massa van de Duitsers zich tot het bittere einde toe onderwerpen aan het nazi-regime.

Na zijn radiotoespraak trekt Hitler zich weer terug in zijn Führerbunker, acht meter onder

de Rijkskanselarij. Vanhieruit leidt hij, volkomen afgezonderd en afgeschermd van de chaos en de ellende waarin Duitsland thans wordt gestort, de laatste, uitzichtloze militaire operaties, daarbij geassisteerd door zijn corrupte militaire staf. Vanhieruit bepaalt hij nog steeds de politiek, waarbij hij zich laat leiden door het devies 'alles of niets'. Met het 'verraad' en het 'falen' van het Duitse volk voor ogen begeeft hij zich vanhieruit op de weg van de zelfvernietiging. Hij vaardigt zinloze bevelen uit. 'Standhouden!' luidt het ene, 'vernietigen!' het volgende; elke stad, elk dorp, iedere 'vierkante meter Duitse grond' moet worden verdedigd of achtergelaten als 'verschroeide aarde'. Maar zijn beruchte '*Nero-Befehl*' van

19 maart wordt in veel gevallen gesaboteerd. Eerst thans, nu de oorlog hopeloos verloren is en het toekomstige sociale en economische bestaan van Duitsland in twijfel wordt getrokken, proberen technocraten als Speer en een klein aantal leidende figuren uit partijkringen en uit de economische wereld de waanzinnige instructies van Hitler te saboteren.

In de laatste oorlogsmaanden vallen nog eens 471.000 ton bommen op Duitse steden en industriecomplexen. In februari gaat Dresden in vuur en puin ten onder; honderdvijfendertigduizend mensen komen bij dit geallieerde terreurbombardement om het leven. Ook Berlijn krijgt het zwaarder te verduren dan ooit tevoren. Het personen- en postverkeer komt tot stilstand, de gas- en elektriciteitsvoorziening stagneert en valt tenslotte geheel weg. De levensmiddelenrantsoenen worden nogmaals verminderd en dalen tot beneden het bestaansminimum. Staats-, partij- en SS-instanties treffen voorbereidingen voor hun *Umquartierung*, dat wil zeggen voor hun vertrek, en hetzelfde geldt voor het nog slechts zwak vertegenwoordigde corps diplomatique. Bergen officiële stukken verdwijnen in de papiermolens en de kachels van de overheid; sporen worden uitgewist. Er worden voorbereidingen getroffen voor vlucht en onderduik. Vervoermiddelen en vervalste papieren vinden gretig aftrek op de zwarte markt. Een nauwelijks nog bruikbare auto gaat voor vijftien- tot twintigduizend Rijksmark van de hand, een autoband kost tweeduizend mark, voor een liter kostbare benzine telt men veertig mark neer. Voor enige honderden marken kan men nog echte koffie, thee en sigaretten krijgen. Terwijl de zwarte handel floreert en de Berlijnse bevolking wordt opgeschrikt door de fanatieke *Durchhalteparole* van gowwleider en *Reichsverteidigungskommissar* Goebbels en gemobiliseerd en voorbereid wordt op de *Abwehrkampf*, is voor de burgerbevolking in de oostelijke gebieden van het Duitse rijk de catastrofe reeds werkelijkheid geworden.

In de vroege ochtenduren van de 12e januari

Rechtsboven: Duitse gemotoriseerde eenheden in februari 1945 in het gebied van de Oder.

Rechts: Hitlers soldaten van het laatste uur waren vaak niet ouder dan vijftien, zestien jaar en kwamen uit de 'Hitlerjugend'.

Links: tijdens een van zijn laatste optredens in het openbaar reikt de Führer in Berlijn IJzeren Kruisen uit aan 'Hitlerjugend'-soldaten.

1945 start vanuit het bruggehoofd Baranow aan de Weichsel het gigantische offensief van het rode leger. Het zwakke Duitse verdedigingsfront wordt onder de voet gelopen. De Duitse bezettingsautoriteiten in het *Generalgouvernement* trekken zich half-over-kop terug; angst en verschrikking maken zich meester van de Duitse burgerbevolking in de *Ostgebiete*. Jarenlang heeft zij blootgestaan aan de systematisch bedreven antibolsjewistische propaganda en de Duitse overwinningssleuzen ingegoten gekregen. Van de gruweldaden van de Duitse bezettingsmacht in Polen en de Sowjetunie is men op de hoogte of heeft men althans zijn vermoedens en nu vreest men voor vergelding. Reeds in oktober 1944 hebben Russische

troepen voor het eerst op Duits gebied hun bezettingspolitiek in praktijk gebracht. In het kader van hun zomeroffensief waren ze doorgedrongen tot in Oost-Pruisen, maar hun aanval werd afgeslagen en de bezette dorpen waren goeddeels heroverd. Wat achterbleef, waren de sporen van verwoestingen en misdaden, gepleegd jegens de dorpsbevolking. Goebbels' propagandamachine draaide op volle toeren. En inderdaad, de roep om *Heimatverteidigung* mobiliseerde nog eenmaal alle krachten. Achter het vastgelopen front is men tot januari toe in de weer geweest met het aanleggen van nieuwe verdedigingssystemen, het maken van loopgraven, het oprichten van tankversperringen en straatbarricaden, het opstellen

van eenheden van de *Volkssturm*. De verkregen veiligheid is schijn, de rust een stilte voor de storm. Als die storm op 12 januari losbreekt, begint een massale vlucht. Duizenden families breken inderhaast op, verlaten huis en hof, gedreven door de angst voor de ware en verzonden verschrikkingen van het rode leger. Onstuitbaar rukken de Russische troepen op, het gerucht van hun nadering ijlt hun vooruit. Vele dorpen worden platgebrand, de bevolking uitgeplunderd of tegen de muur gezet. Overal komt het tot gruwelijke excessen en uitpattingen: executies in het wilde weg, barre vernielingen, sadistische wreedheden en steeds weer verkrachtingen. Slechts langzaam vorderen de vluchtelingenkaravanen in westelijke

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

Time Inc.

richting. Er heerst een ijzige winter; de wegen zijn verstopt, en geteisterd door hongersnood en kou zoeken de gezinnen op hun volbeladen, met ossen of paarden bespannen wagens een goed heenkomen. Niet zelden worden ze door Russische troepen ingehaald, beschoten, zelfs meedogenloos vermorzeld onder de tanks. Het vluchtelingencijfer wordt geraamd op vijf miljoen; van 1.390.000 vluchtelingen is het tot op heden onzeker welk lot ze hebben ondergaan. Thans hangen in Duitsland nog de aanplakbiljetten met foto's van vermiste mannen, vrouwen en kinderen. Het Rode Kruis heeft het zoeken nog altijd niet opgegeven.

Niet alleen over land, ook over zee vinden

maal aan boord, gooien vrouwen hun baby's bij wijze van plaatsbewijs naar hun naaste familieleden op de kant. Kinderen vallen daarbij in het water, sommigen verdrinken of worden in het gedrang vertrappt, weer anderen worden gestolen. De schepen, die vrijwel zonder escorte uitvaren, gaan een riskante reis tegemoet. Russische onderzeeboten proberen ze te onderscheppen. Op 30 januari verlaat een konvooi de Bocht van Danzig. Het grootste van de vier schepen, de 'Wilhelm Gustloff' (25.000 brt), heeft achtduizend burgers aan boord en vijftienhonderd leden van een *U-Boot-Lehrdivision*. Het is bitter koud en er staat een hoge zee. Kort na 9 uur 's avonds — de 'Wilhelm Gustloff' bevindt zich dan ter

drinken, slechts vierhonderd worden gered. In april tenslotte wordt de 'Goja' door twee Russische torpedo's getroffen. Binnen enkele minuten worden zeventuizend mensen meegesleurd naar de diepte. Er zijn slechts honderd-zeventig overlevenden. Tegenover deze rampen, tegenover dit verschrikkelijke dodencijfer, staat als 'positieve balans' de veelvuldig geprezen prestatie van de *Kriegsmarine*. Het is aan haar onvermoeide toewijding te danken dat van januari tot mei 1945 anderhalf miljoen vluchtelingen en vijfhonderdduizend soldaten en gewonden over de Oostzee geëvacueerd kunnen worden naar Mecklenburg en vooral naar Sleeswijk-Holstein. Een ander lot wacht de burgers en soldaten

Rechtsmidden: terwijl het sowjetleger oprukt, trekken Duitse vluchtelingen in lange, troosteloze colonnes naar nog onbezet gebied.

Links: vluchtelingen uit de 'Ostgebieten' op het station van München. Ieder die daartoe de kans kreeg, vluchtte voor het rode leger uit naar het veiliger lijkende westen.

Süddeutscher Verlag

dramatische reddingspogingen plaats. In de inmiddels geïsoleerde en ingesloten havenplaatsen van Koerland, Oost- en West-Pruisen en Pommeren trachten duizenden mensen een van de evacuatieschepen te bereiken teneinde over de Oostzee te ontkomen naar het nog onbezette deel van Duitsland. Overal hetzelfde beeld: chaos en angst, berusting en hoop, wachtende vluchtelingencolonnes, gewonden, soldaten van uiteengeslagen *Wehrmacht*-onderdelen. Op de kaden spelen zich schokkende drama's af. Mensen komen clandestien, zonder de vereiste *Marschpapiere*, aan boord van de toch al volgepakte schepen. Bij de uitreiking van de felbegeerde passagebiljetten genieten vrouwen met kleine kinderen voorrang. Een-

hoogte van de stad Stolp, vijftientig mijl uit de kust van Pommeren — klinkt er op het schip een enorme explosie. Vier torpedo's van een Russische onderzeeboot hebben doel getroffen. Er breekt een onbeschrijflijke paniek uit. Het schip zinkt langzaam. Wanhopige bevelen gaan verloren in het gegil en gekrijs. Reddingssloepen slaan om. Drie Duitse schepen stomen op naar de plek des onheils, maar kunnen niet verhinderen dat achtduizend mensen verdrinken bij deze grootste scheepsramp sinds mensenheugenis. Tien dagen later, op 10 februari, gaat het grote hospitaalschip 'General Steuben' verloren, een voormalig passagiersschip van 17.000 brt van de 'Norddeutsche Lloyd'. Drieduizend opvarenden ver-

die zijn achtergebleven achter het front en in de ingesloten steden. De nazi-propaganda prijst hun offervaardigheid en hun vastbeslotenheid tot de laatste man stand te houden tegen 'de stormloop van de Aziatische horden'. Het is een zinloze, uitzichtloze strijd, die honderdduizenden het leven zal kosten.

Na de ineenstorting van het Duitse Weichsel-front ligt het gebied tussen Weichsel en Oder, de rechtstreekse weg naar Berlijn, voor de Russen open. Uiteengeslagen en gedemoraliseerde legerresten, vervangings- en opleidings-eenheden, reservemilitie en -politie en vooral de zonder enige scrupules in de strijd geworpen afdelingen van de *Volkssturm* — jongens van vijftien, zestien jaar en oudere mannen, slecht geoefend en zonder behoorlijke uitrusting — kunnen de snelle opmars van het rode leger niet stuiten. Op aandrang van de generale staf besluit Hitler in Pommeren een nieuwe *Heeresgruppenstab* te stationeren, die alle militaire krachten zal bundelen en een nieuw verdedigingsfront zal vormen. Tegen het advies van de onthutste chef van de generale staf, Guderian, in, wordt de *Reichsführer SS*, Heinrich Himmler, op 25 januari benoemd tot *Oberbefehlshaber der Heeresgruppe Weichsel*. Amateur-strateeg Himmler werpt zich vol enthousiasme op zijn nieuwe taak. Hij mobiliseert de laatste reserves van zijn *Ersatzheer*, laat zijn SS-commando's in het achterland bruikbare soldaten opsporen, recruteert ook elders nieuwe troepen en bezweert de onder Duitse vlag strijdende 'Germaanse' en *fremdländische* vrijwilligersafdelingen stand te houden. Ervaren SS-generaals als Steiner en Lammerding worden opgetrommeld en Himmler zelf blijft zich vastklampen aan het pathos van de fanatieke *Durchhalteparole*. Maar zijn bijeengeharkte strijdmacht is geen partij voor het machtige rode leger. Integendeel, Himmlers tegenacties mislukken en de Russen bereiken de Oder. Met de ineenstorting van zijn 'antibolsjewistisch verdedigingsfront' en zijn prestigeverlies bij de Führer voor ogen vlucht opperbevelhebber Himmler in zijn kwalen. Steeds vaker zoekt hij zijn toevlucht in het *SS-Lazarett Hohenlychen*; op zijn hoofdkwartier is hij

slechts enige uren per dag te spreken. Op 20 maart wordt de mislukte veldheer eindelijk van zijn militaire commando ontheven. Zijn geloof in de *Endsieg* is de bodem ingeslagen. Maar ook nu weer vlucht Himmler in een nieuwe waanwereld. Het gaat hem er nu om het vege lijf en de 'zwarte orde' van de ondergang te redden. De grootinquisiteur van de SS-staat voelt zich geroepen de westelijke geallieerden in het geheim te polsen over een mogelijke vrede en langs die weg de geschiedenis in te gaan als vredestichter en als de leider van het van Hitler bevrijde, naoorlogse Duitsland. Terwijl zich in de laatste dagen van het Derde Rijk dit groteske, ja macabere drama afspeelt en Heinrich Himmler vanwege zijn verraad

Rechts: in de vesting Königsberg trekken de recruten van de 'Hitlerjugend' onder muziek naar de plaats waar ze beëdigd zullen worden.

Rechtsonder: naast zijn in brand geschoten tank en met achter zich het lijk van een van zijn kameraden, lijkt deze wanhopige Rus de personificatie van de Russische wraakzucht.

door Hitler wordt ontzet uit al zijn partijfuncties en staatsambten, voltrekt zich in het oosten de catastrofe. Hitler heeft inmiddels bevel gegeven de belangrijkste steden tot 'vestingen' te verklaren en ze met alle middelen te verdedigen. Iedere capitulatie zal als 'verraad aan het Duitse volk' worden gestraft. 'Zwakke' vestingcommandanten worden op Hitlers aanwijzingen door betere vervangen. Generaals die zich toch overgeven, zoals de vestingcommandant van Königsberg, Lasch, worden bij verstek ter dood veroordeeld en hun familie wordt in *Sippenhaft* genomen. Ook *Standgerichte* en SS-patrouilles verbreiden alom angst en vrees. De *Standgerichte* waren op 13 februari op Hitlers persoonlijk bevel ingesteld met het doel elke twijfel aan de *Endsieg* uit te roeien door middel van onmiddellijk ten uitvoer gelegde doodvonnissen. 'Ich bin ein Verräter' of 'Ich bin ein Deserteur' staat te lezen op de stukken karton die men talloze opgehangen soldaten en burgers om de nek hangt.

In zo'n Duitse *Festung* wordt het leven een hel. Men staat bloot aan niet-aflatend artillerievuur; bombardementen, grote branden en verbitterde straatgevechten zijn aan de orde van de dag. De laatste uitbraakpogingen lopen meestal op een mislukking uit. Er is geen voorradig meer, geen communicatie; het moreel daalt snel, de krachten raken uitgeput. Na dagen en weken van bittere tegenstand vallen de 'vestingen': Posen op 23 februari, Kolberg op 18 maart, Danzig op de 28e, op 9 april Königsberg. Reusachtige rookwolken, puin en ruïnes, ontelbare lijken. De overlevende soldaten worden in krijgsgevangenschap gevoerd, de burgerbevolking wacht de wraak van de overwinnaar: moord, plundering, verkrachting, deportatie. Als een van de laatste steden capituleert Breslau, op 6 mei 1945. De 'vesting' aan de Oder heeft elf weken van belegering weten te doorstaan en al die tijd twaalf Russische divisies gebonden. In die elf weken zijn veertigduizend burgers gedood en is zeventig procent van de stad verwoest. Begin januari leek het er nog op dat deze grote stad in Silezië, dank zij haar geografische

Ullstein

Süddeutscher Verlag

Novosti Press

Volks- opfer!

Gib alles für die Front!

Bis 28. Januar 1945

Annahmestellen in allen Ortsgruppen der NSDAP

RPANBGAS

EMIL FALKE, HAMBURG

Bundesarchiv, Koblenz

apocalyptische aanblik. Stadswijken worden platgebombardeerd, branden af en het krioelt er van de ratten. Hele verkeersaders worden door de verdedigers zelf opgeblazen en tegen de grond gehaald teneinde de Russen te belletten de stad binnen te rukken. De bevolking vlucht van het ene stadsdeel naar het andere, leeft opeengepakt in kelders en bunkers. Velen worden het slachtoffer van bunkerpsychose en plegen zelfmoord. Hier en daar wordt geplunderd. Om elke straat, ieder huis wordt fel gevochten. Op 5 mei tenslotte doen rooms-katholieke en protestantse geestelijken een dringend beroep een einde te maken aan het zinloze bloedvergieten. Nog diezelfde avond verlaat gowwleider Hanke met een klein vlieg-

VOLKSOFFER

(...) Aan de oproep tot de totale oorlog, de oorlog zonder compromis, heeft het gehele Duitse volk eensgezind en vastberaden gevolg gegeven. (...) Ook de mannen van de Duitse 'Volkssturm' worden in duizenden bataljons opgeleid en voor een deel zijn ze reeds ingeschakeld. Voor de opstelling van deze nieuwe eenheden zijn dringend kleding en uitrustingsstukken nodig. In opdracht van de Führer roepen wij daarom alle Duitsers — mannen, vrouwen en onze jeugd — op tot een 'Volksoffer'. De Nationaal-Socialistische Duitse Arbeiderspartij zal met haar beproefde energie de steunpilaar van deze actie zijn. Van 7 tot 20 januari worden voor het leger en de 'Volkssturm' ingezameld: uniformen en delen van uniformen van de partij, politie, brandweer, spoorwegen, posterijen enzovoorts, zich in goede staat bevindende schoenen en uitrustingsstukken voor de strijdende troepen, zoals eenmanstenten met toebehoren, wollen dekens, broodzakken, rugzakken, kookapparaten, koppels, schouderriemen, spaden, helmen en voorts alles wat de soldaat nodig heeft. Verder worden alle mogelijke kleding, textiel en ondergoed ingezameld teneinde hiervan nieuwe kleding- en uitrustingsstukken te vervaardigen. Iedere volksgenoot moet van deze dingen alles afgeven wat hij niet absoluut nodig heeft. Geeft alles wat u missen kunt aan het strijdende front! Onze soldaten moeten zich ook nu weer op het vaderland kunnen verlaten.

(Uit een oproep tot een volksoffer in de Völkische Beobachter van 6 januari 1945)

ligging voor het oorlogsgeweld gespaard zou blijven. Des te verschrikkelijker, des te rampzaliger is het einde. De stormloop van het rode leger dwingt tenslotte de plaatselijke partijleiding, onder bevel van de fanatieke gowwleider Hanke, een begin te maken met de voorbereidingen van de evacuatie. Pas op 20 januari geeft Hanke bevel te beginnen met de evacuatie van zeventienhonderdduizend burgers, zieken en gewonden. Er zijn niet voldoende treinen, bussen en vrachtwagens. Via luidsprekers wordt bekendgemaakt dat vrouwen en kinderen de stad onverwijld moeten verlaten — te voet. Bij twintig graden vorst zetten de colonnes zich in beweging. Vrouwen en kinderen bezwijken; honger en angst doen velen naar de stad terug-

'Volksoffer' was een inzameling van kleding en uitrusting voor leger en 'Volkssturm'.

keren. Nauwkeurige cijfers ontbreken nog altijd; vermoedelijk zijn er twee-à driehonderdduizend mensen naar de 'vesting' Breslau teruggekeerd om er bescherming te zoeken. Op 16 februari wordt de stad door Russische troepen ingesloten. Het beleg begint. Gowwleider Hanke mobiliseert en roept de geschiedenis tot zijn getuige: zoals Breslau in 1241 de Mongolen heeft afgeslagen, zo gaat het er ook nu weer om de *Heimat* te verdedigen en het 'Avondland' te redden. De stad zelf, met haar garnizoen van vijfenveertigduizend soldaten, biedt in de loop van de belegering een

tuig de brandende stad. Een dag later capituleert de 'vesting Breslau'. Ook hier is de wraak van de overwinnaar gruwelijk.

Behalve het barbaarse optreden van de Russische soldaten treft nog een andere gesel de burgerbevolking, namelijk de dwangarbeid, die in de beginfase een vast bestanddeel is van de Russische bezettingspolitiek. Reeds in maart en april worden in verband hiermee de eerste maatregelen getroffen. Duizenden mannen en vrouwen worden systematisch opgepakt en naar de Sowjetunie afgevoerd. Gebrek aan medicamenten, voedsel en warme kleding alsmede het harde werk zelf zijn oorzaak van hoge sterftecijfers. Een derde van deze mensen heeft de winter van 1945 op 1946 waarschijnlijk

niet overleefd. Verhoudingsgewijs beter vergaat het de Duitsers die ter plaatse tot dwangarbeid worden verplicht: herbouw, het ruimen van puin of het delven van nieuwe massagraven. De lijken van Poolse en Russische soldaten en van concentratiekampgevangenen moeten worden opgegraven en opnieuw ter aarde besteld. De door de oorlogshandelingen, vlucht en bezetting veroorzaakte bevolkingsverliezen worden geschat op meer dan twee miljoen. Honderdduizenden zullen na de oorlog nog (tijdelijk) naar de bezette gebieden in het oosten terugkeren. Hun latere, planmatige uitwijzing en verdrijving uit de thans Pools en Russisch geworden gebieden vormt het laatste bedrijf van hun verschrikkelijke tragedie.

gerechtvaardigd kan worden. Die wandaden kunnen echter niet geïsoleerd worden gezien, maar alleen in breder verband worden beoordeeld. Want tevoren hadden de nazi's een misdadige bezettingspolitiek gevoerd. Dorpen en steden waren met de aardbodem gelijk gemaakt; honderdduizenden burgers, soldaten en krijgsgevangenen vermoord. Er waren maar weinig Russen die geen persoonlijke rekening hadden te vereffenen. Velen van hen kregen de Duitse vernietigingskampen in het oosten en de sporen van de Duitse volkenmoord met eigen ogen te zien. Hun haat en wraakzucht werden nog eens extra aangewakkerd door de Russische oorlogspropaganda, die doelbewust gericht was op de verwezenlijking van de

rukken en hun wraakgevoelens de vrije teugel laten, des te duidelijker realiseren partij- en legerleiding zich de keerzijde van hun eigen propaganda. De discipline van de troep dreigt zoek te raken; onnodige en volkomen willekeurige excessen en verwoestingen bemoeilijken de administratieve en economische opbouw van de bezette gebieden onder communistische leiding. Voorzichtig begint men van hogerhand bij te sturen. Op 9 februari 1945 slaat de 'Rode Ster', de krant van het leger, voor het eerst alarm. Een paar weken later wordt op Stalins persoonlijke bevel een einde gemaakt aan Ehrenburgs van haat vervulde tirades. Op 14 april verschijnt in de 'Prawda' een artikel van de hand van de leidende ideoloog van het

Novosti Press

De catastrofe en de ellende waarin Duitsland tijdens de laatste oorlogswinter wordt gestort, het verlies van de *Ostgebiete* en de tweedeling van het land zelf zijn de consequenties van de door de nationaal-socialisten ontketende en verloren wereldoorlog. Het onheil is opgeroepen door het terreursysteem dat ze in Europa jarenlang in praktijk hebben gebracht en de destructieve dynamiek van de 'totale oorlog' treft Duitsland nu zelf ten volle. Men doet er goed aan dit in het oog te houden bij de beoordeling van het aanvankelijke gedrag van het rode leger ten opzichte van de Duitse burgerbevolking. Het veelal gruwelijke, misdadige optreden van Russische soldaten is een historisch feit dat niet verzwegen, laat staan

Russische tanks steken in het oosten van het bijna verslagen Duitsland een rivier over.

Russische oorlogsintenties. De dichter Ilja Ehrenburg leverde leuzen, die de Russen jarenlang werden ingestampt: 'Alle Duitsers zijn fascist!' — 'Dood hen!' — 'Sla ze dood!' Als 'buit' beloofde de Russische bard de soldaten 'de Duitse vrouw'. Toen de Russische troepen het Duitse gebied betraden, werden borden neergezet met de woorden: 'Rode gardist, gij staat op Duitse grond — het uur van de wraak heeft geslagen!' En Ehrenburg verkondigde: 'Wij zijn in Duitsland. De Duitse steden branden en dat maakt mij gelukkig.' Maar hoe verder de Russische soldaten op-

Centraal Comité, G. F. Aleksandrow, dat gericht is tegen de Russische dichter. Er klinken scherpe verwijten tegen zijn ontoelaatbare simplificaties en zijn domme en onmarxistische leuzen zoals 'Alle Duitsers zijn onmens'. Ehrenburg moet ophouden met zijn artikelenreeks over Duitsland. Zijn haatpropaganda heeft in het verleden haar nut gehad, maar nu is haar doel bereikt. Met het oog op de spoedig te verwachten militaire overwinning en de verwezenlijking van de oorlogsdoelen van de Sowjets is een dergelijke propaganda ondoelmatig en overbodig geworden. Duitslands weerstandskracht is gebroken; honderdduizenden mensen zijn gevlucht uit de *Ostgebiete*.

DE STRIJD IN TSJECHOSLOWAKIJE
EN OOSTENRIJK (1944—1945)

WENEN IN TRANEN

PROF. DR. Z. R. DITTRICH

De ineenstorting van de Slowaakse opstand in de herfst van 1944 betekende niet dat het in de bergen en bossen van dit onherbergzame Karpatenland afgelopen was met het gewapende anti-Duitse verzet. Men keerde na de nederlaag van de reguliere troepen als het ware terug in het stadium van de partizanenoorlog van vóór augustus 1944. De Russische aanvoerder van de partizanen in Slowakije, kolonel Asmolow, wist het grootste deel van zijn eenheden te redden door tijdig terug te trekken in het moeilijk toegankelijke gebied van de Lage Tatra. Daar heerste al volop winter — en die was in 1944/1945 uitzonderlijk streng. Velen zouden hem niet overleven, zoals bijvoorbeeld de Tsjechoslowaakse communistenleider Jan

De omsingeling van een Duits weerstandsnest in de buurt van de Oostenrijks-Hongaarse grens door eenheden van het Russische leger.

Sverma, die op 10 november 1944 tijdens de terugtocht in de bergen bij Chabenec aan uitputting overleed. Het spreekt vanzelf dat de partizanen onder de gegeven omstandigheden niet veel meer konden doen dan voor hun eigen behoud zorgen. Zij moesten zich in een veertigtal groepen over het hele gebied verspreiden en op afgelegen plaatsen verborgen betere tijden afwachten. Meestal werden zij door de bevolking heimelijk gesteund, ondanks de zware represailles van de kant van de Duitsers en hun Slowaakse handlangers. Juist het feit

dat dezen niet bij machte waren het achterland van de ongeveer vijftienduizend partizanen te zuiveren, deed hun een uitlaat zoeken in beestachtig wrede wraakoefeningen, waarmee zij hun tegenstanders en de burgerbevolking poogden te intimideren, maar die veelal een averechtse uitwerking hadden.

Het rode leger had de oostelijke grens van Tsjechoslowakije reeds in het voorjaar van 1944 bereikt. Doch eerst het forceren van de Dukla Pas in oktober van dat jaar, waarbij het Tsjechoslowaakse legerkorps van generaal Svoboda zeer zware verliezen had geleden, en van de andere Karpatenovergangen, onder andere de Jablunka Pas, maakte een stelselmatige verdrijving van de bezetter van het

Tsjechoslowaakse grondgebied mogelijk. Allereerst bevrijdde het 4e Oekraïense Front onder bevel van generaal Petrow in oktober-november 1944 het oostelijkste deel van de republiek, het door de Hongaren geannexeerde Subkarpatisch-Roethenië. De regering in ballingschap te Londen stuurde haastig de sociaal-democratische minister F. Nemec met een groep militairen en ambtenaren naar Choest om er als haar gevolmachtigde het gezag over te nemen. Weldra bleek dat de Sowjets, tegen alle verdragen en regelingen in, niet bereid waren de bewindsman en zijn medewerkers hun gang te laten gaan. Zij werden na hun aankomst in een hotel geïnterneerd en kregen geen gelegenheid met de bevolking in contact te treden.

machtig de Sowjetunie ook tegen haar beste vrienden en bondgenoten optrad. Weliswaar had Tsjechoslowakije in 1919 het beheer over Roethenië principieel alleen overgenomen als zaakwaarnemer van de Oekraïense nationale belangen, doch dan wel met dien verstande dat de betrokken bevolking te zijner tijd over haar toekomst zou beslissen. Dit is in de herfst van 1944 bepaald niet gebeurd. Omdat de Londense regering in de gegeven omstandigheden echter geen breuk met Moskou kon riskeren, gaf zij toe. Na moeizame onderhandelingen werd overeengekomen dat de Subkarpatische kwestie na de oorlog definitief zou worden geregeld in overeenstemming met de wil van het Roetheense volk en in een geest

Oost-Slowakije binnen. Tegen de jaarwisseling werd het land ten oosten van de bergkam van Slané bevrijd, terwijl het 2e Oekraïense Front van Hongarije uit tot aan de lijn Levice-Lučenec-Rimavská Sobota-Košice was doorgedrongen. In de bevrijde gebieden werden de weerbare mannen gemobiliseerd om de uitgedunde gelederen van het Tsjechoslowaakse legerkorps te versterken. Voor het overige hadden de Tsjechoslowaakse autoriteiten, zodra zij het bestuur hadden overgenomen, handen vol werk met de verzorging van de bevolking. Talrijke steden en dorpen waren grotendeels verwoest; hun inwoners, tussen het puin in primitieve hutten levend, leden kou en honger en konden slechts mondjasmaat

ANP/Volava

Inmiddels ontketende de communistische oud-afgevaardigde van het Praagse parlement, I. Turanica, met volle steun van de Russische autoriteiten in Roethenië een campagne voor aansluiting bij de Oekraïense sowjetrepubliek. Op het congres van de nationale comité's van Subkarpatisch Roethenië, dat met de gebruikelijke manipulaties van sowjetzijde tot stand kwam en op 26 november te Moekatsjewo plaatsvond, spraken de deelnemers zich, uiteraard met algemene stemmen, uit voor de aansluiting bij de Oekraïne.

Voor president Beneš en zijn regering in ballingschap waren de onverwachte verwikkelingen in en rondom Roethenië een bittere pil, omdat zij zonneklaar aantoonde hoe eigen-

Een oproep van de Russen aan de Oostenrijkse bevolking hen als bevrijders te zien en te helpen bij de strijd tegen de nazi-legers.

van vriendschap tussen Tsjechoslowakije en de Sowjetunie. In de praktijk kwam dit neer op goedkeuring van de annexatie, die inmiddels al een voldongen feit was geworden. Op 24 december 1944 werden namelijk bij decreet van de Roetheense Nationale Raad Tsjechoslowaakse organen gesommeerd het grondgebied van Subkarpatisch Roethenië onverwijld te verlaten.

Vanaf 28 november drongen de Russische en Tsjechoslowaakse eenheden van het 4e Oekraïense Front vanuit het noorden en oosten

geholpen worden door de UNRRA: een internationale organisatie voor de hulp aan vluchtelingen en oorlogsslachtoffers.

Het grote sowjetoffensief, dat medio januari 1945 in het gebied tussen de Oostzee en de Karpaten was begonnen, werd door het 4e Oekraïense Front ook in Slowakije ingezet. Binnen twee weken werd het gebied ten oosten van de Hoge en de Lage Tatra van Duitsers gezuiverd, doch daarna werd de opmars vertraagd en in de omgeving van Liptovský Svätý Mikuláš en Banská Bystrica tijdelijk zelfs tot staan gebracht. Duitse en Hongaarse troepen, die hier op de linkervleugel van *Heeresgruppe Süd* opereerden, konden nu eenmaal profiteren van natuurlijke hindernissen, die Midden-Slo-

wakije tot een schier onneembaar bolwerk maakten. Daarbij ondervonden de verdedigers betrekkelijk weinig last van de partizanen, die overeenkomstig de sowjetrussische guerrilla-tactiek het terrein van hun activiteiten inmiddels verder westwaarts verplaatsten, naar West-Slowakije en Moravië. Niettemin heeft de wijze waarop generaal Petrow zijn legermacht aanvoerde, in het sowjetrussisch hoofdkwartier weinig waardering ondervonden met als gevolg dat hij op 26 maart door generaal Jermenko werd vervangen.

Eind maart 1945 kwamen de troepen in Midden-Slowakije weer in beweging. Het nieuwe offensief van het 4e Oekraïense Front sloot aan bij de opmars die begonnen was door

De nederlaag die zijn elitetroepen in West-Hongarije hadden moeten incasseren, bracht Hitler tot razernij. Om de SS'ers voor hun falen te straffen liet hij hun bevelhebber Sepp Dietrich per radio weten dat de SS-divisies *Adolf Hitler*, *Das Reich*, *Totenkopf* en *Hohenstaufen* hun armband met de divisienaam moesten afleggen. Dietrich, die wist hoe de krachtsverhoudingen op het slagveld werkelijk lagen, was zeer gegriefd door deze boodschap en seinde Hitler terug dat hij zich liever doodschoot dan een dergelijk vernederend bevel uit te voeren. Deze episode tekent de toestand in het Duizendjarig Rijk, dat reeds volop bezig was in elkaar te storten. De lichamelijk en geestelijk snel aftakelende Führer, die op een wonder wachtte

Onmiddellijk na het breken van de laatste Duitse tegenaanval, op 23 maart, gingen de maarschalken Malinowski en Tolboechin tot het offensief over. Op 24 maart werd het Bakonywoud al gepasseerd. Tevergeefs trachtten de Duitsers aan de Rába de opmars van het rode leger op te vangen. De 28e veroverde Malinowski Győr, terwijl de pantsereenheden van het 3e Oekraïense Front doordrongen tot Csorna. De volgende dag viel de laatste grote Hongaarse stad, Szombathely, in Russische handen en werd bij Köszeg de Oostenrijkse grens bereikt. Ook in de zuidelijke sector van het front, waar Bulgaarse troepen opereerden, werd intussen vooruitgang geboekt. Na de bezetting van de Duitse olievelden bij Nagy-

het 2e Oekraïense Front, dat ten zuiden van het centrale Karpatenmassief opereerde. Voor de Duitse en Hongaarse eenheden bleek het niet langer mogelijk de merkwaardige uitstulping van het oostelijk front in het Slowaakse bergland te handhaven, omdat zij gevaar liepen afgesneden te worden van wat er over was van de eens zo trotse *Wehrmacht*. Op 4 april, toen maarschalk Malinowski door een gewaagde tangbeweging de Slowaakse hoofdstad Bratislava bevrijdde, die de Duitsers in een vesting hadden willen veranderen, veroverde Jermenko in het noorden Liptovsky Svätý Mikuláš. Nog vóór eind april was het Slowaakse grondgebied zo goed als geheel van Duitsers gezuiverd.

om de naderende catastrofe af te wenden, trachtte met de grofste middelen zijn volgelingen en getrouwen tot bovenmenselijke prestaties op te zwepen, alsof hún tekortschieten op dat punt de oorzaak zou zijn van de nederlaag. Intussen waren het zijn misrekeningen en misgrepen die de ramp bezegelden. Juist de zinloze verspilling van krachten in de Hongaarse campagne, begin 1945, is een sprekend voorbeeld van een door en door irreëel oorlogsbeleid. De troepen die de Duitsers eind maart in het zuidoosten nog over hadden, waren niet toereikend om het Alpenbastion, dat velen als de laatste mogelijkheid tot georganiseerd verzet beschouwden, tegen de Russische stormloop te verdedigen.

kanizsa rukte men op in de richting van Graz, doch het tempo van de opmars werd door de zich fel verdedigende Duitsers vertraagd. Anders ging het aan de Donau, waar de legers van Tolboechin en Malinowski per dag gemiddeld vijfendertig tot veertig kilometer oprukten. Op 3 april viel het belangrijke industriële centrum Wiener Neustadt; een dag later, zoals gezegd, Bratislava. Wenen was daardoor het onmiddellijke doel van het sowjetoffensief geworden.

Het snelle verschijnen van het rode leger op Oostenrijks gebied had ook staatkundige consequenties. Het lag nu voor de hand dat de Russen als de toekomstige veroveraars van Wenen een belangrijke, zo niet beslissende rol

zouden spelen bij de definitieve regeling van de Oostenrijkse kwestie. Voor de westelijke staatslieden was dit een allesbehalve gemakkelijke zaak. Weliswaar had men in de Moskouse declaratie van november 1943 in beginsel besloten na de oorlog een onafhankelijk Oostenrijk te herstellen, doch de wijze waarop dit zou geschieden, was toen afhankelijk gesteld van de bijdrage die de Oostenrijkse bevolking zelf aan haar bevrijding zou leveren. Een voorbehoud dat alleszins begrijpelijk was. Het geval Oostenrijk immers was anders dan dat van de overige door Hitler overrompelde en onderworpen staten. Tijdens de periode tussen de twee wereldoorlogen wilden vele, zo niet de meeste Duitstalige Oostenrijkers hun land

ontnuchterd door de Duitse nederlagen. Bij de katholieken, die zich al dan niet actief tegen het nationaal-socialisme opstelden, werd de stroming sterker die zich distantieerde van het Habsburgse en klerikale verleden en zich uitsprak voor een parlementaire democratie met een sociaal beleid. In socialistische kring gaf men de gedachte aan een Groot-Duitse eenheid prijs en werd men voorstander van de Oostenrijkse onafhankelijkheid. Op deze wijze groeiden de standpunten naar elkaar toe en de druk van de nazi-dictatuur droeg er het zijne toe bij de 'zwarte' en 'rode' Oostenrijkers tot politieke samenwerking te brengen. In de winter 1944—1945 werd uit verschillende ondergrondse groepen een gemeenschappelijke

verzetsorganisatie gevormd, die de geheimzinnige naam O5 kreeg (5 voor de vijfde letter van het alfabet, de E; dus OE als afkorting voor *Oesterreich*). De voormalige propaganda-leider van het Vaderlandse Front van Dollfuss, Dr. Hans Becker, sinds 1940 ondergronds actief, was de initiatiefnemer van deze organisatie, die in Wenen en ook daarbuiten een vrij grote aanhang verwierf, verscheidene instanties in Oostenrijk infiltreerde en door een gedeserteerde soldaat, F. Molden (die na de oorlog als uitgever naam zou maken), contact legde met de geallieerden. De knokploegen die O5 samenstelde, hebben in februari 1945 als een soort stadsguerrilla in Wenen overvallen op SS'ers gepleegd en daarbij zesendertig man

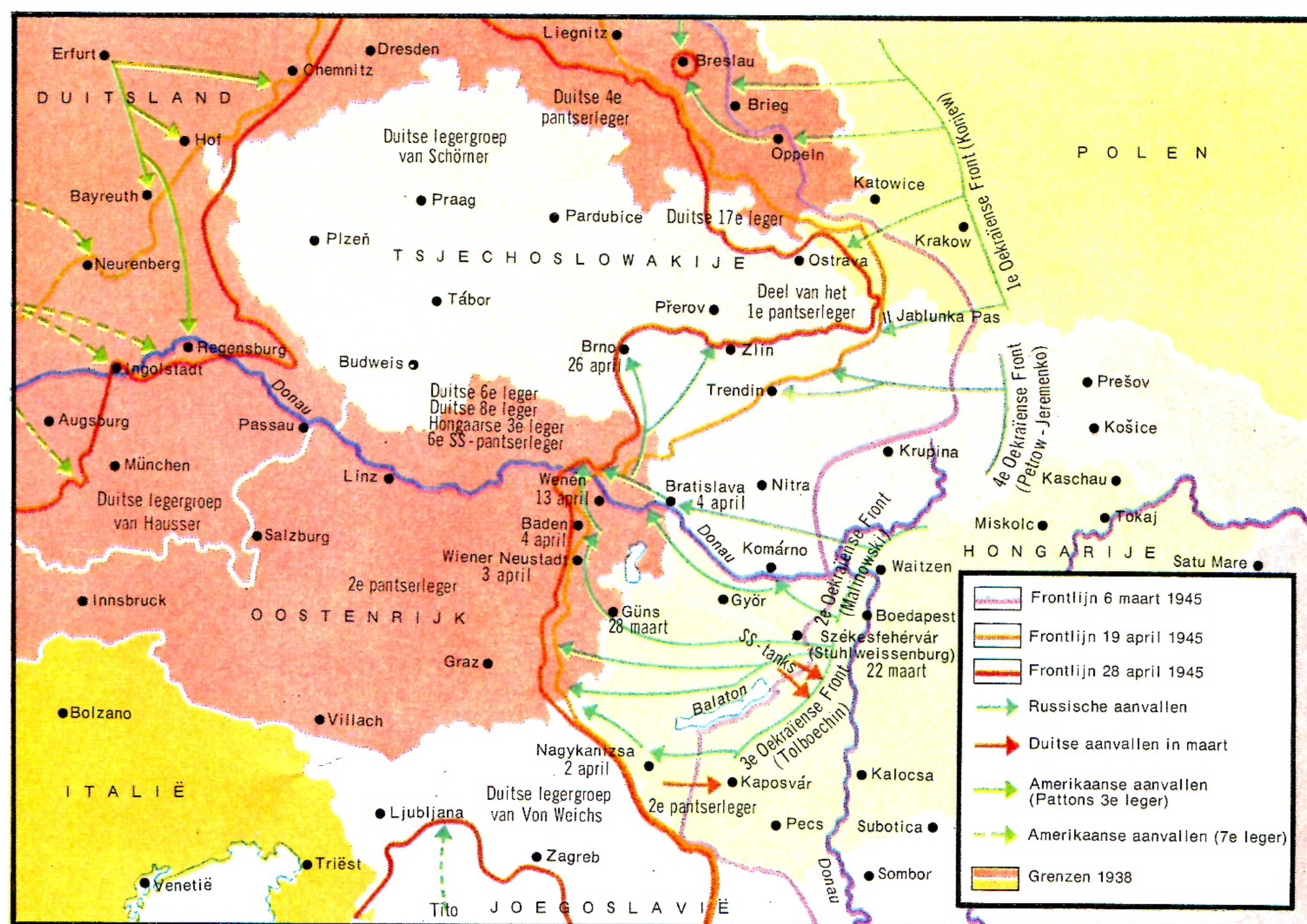
Links: Russische troepen op weg naar Wenen. De Oostenrijkse hoofdstad werd begin april van drie kanten door de Russische legers aangevallen en viel op de dertiende.

Rechts: vier legergroepen van het rode leger rukten in april 1945 snel en over een breed front op naar het hart van Oostenrijk.

Rechtsonder: hevig beschoten door een fanatieke verdediging, dringen de Russen op de Donau-oever de Weense buitenwijken binnen.

laten opgaan in een Groot-Duits Rijk. De *Anschluss* van 1939 werd door de Oostenrijkse bevolking met geestdrift begroet en door het daaropvolgend plebisciet met een overweldigende meerderheid bekrachtigd. De Oostenrijkers werden volwaardige Rijksburgers en in de NSDAP zowel als in de *Wehrmacht* deden zij niet onder voor de overige Duitsers. Op grond van de trieste ervaringen die de Europese volkeren tijdens de bezetting hadden met nazi's van Oostenrijkse afkomst, leek de vraag gewettigd of de Oostenrijkers niet, zoals vóór hen de Beieren en de Saksers, zodanig in de Duitse natie waren opgegaan, dat het niet meer aanging hen na de oorlog als een aparte volksgroep te behandelen. De omstandigheid dat er ook Oostenrijkers waren die zich tegen het nazi-bewind hadden verzet, erdoor vervolgd waren of in de emigratie gedreven, hoefde bovenstaande redenering niet te ontcrachten, want hetzelfde gold ook voor de Duitsers. Kenmerkend was dat de Oostenrijkse tegenstanders van Hitler niet, zoals elders in Europa, in de eerste plaats voor hun nationale onafhankelijkheid waren opgekomen, maar evenals in Duitsland primair levensbeschouwelijk waren gemotiveerd: aan de rechterzijde de katholieken, deels nog legitimistisch gezind; aan de linkerzijde de socialisten en communisten, die zich tegen de nazi-dictatuur keerden.

Voor de toekomst van Oostenrijk was het van wezenlijk belang of rechts en links elkaar zouden weten te vinden in een gemeenschappelijke strijd voor het herstel van de onafhankelijkheid. In ballingschap is dit niet gelukt; het recente politieke verleden van het land bleef daarvoor een struikelblok. Een Oostenrijkse emigrantenregering of zelfs maar een nationaal comité, dat namens de ballingen zou spreken, kwam niet tot stand. In Oostenrijk zelf hebben de oorlogservaringen velen die destijds de *Anschluss* hadden toegejuicht, tot nadenken gestemd; ze raakten op de duur

gedood. De *Gestapo*, die de organisatie reeds enige tijd op het spoor was, sloeg toe op het moment dat deze een voorlopig nationaal comité had opgericht (eind februari 1945). Terwijl een deel van het comité aan arrestatie wist te ontsnappen, werd Becker, het brein achter O5, bij die gelegenheid ingerekend, waardoor het Oostenrijkse verzet aan de vooravond van de bevrijding een ernstige tegenslag leed. Van de volksopstand die O5 had beraamd, kwam nu weinig meer terecht. Tijdens de strijd om Wenen vonden alleen enige verspreide acties plaats, die weliswaar van politieke betekenis waren, doch militair geen effect sorteerden.

Naast O5 was in Wenen een militaire verzetsgroep onder leiding van majoor Szokoll bezig om bij het naderen van de geallieerden een opstand te ontketen. Haar leden, Oostenrijkse officieren van het garnizoen, hadden hiervoor een aantal betrouwbare eenheden uitgezocht en voorbereid. Op 2 april stuurde Szokoll een vertrouwensman naar de naderende Russen om hen in te lichten over de situatie in de stad en over zijn plannen. De avontuurlijke missie van onderofficier Kaes, die in Duits uniform tot maarschalk Tolboechin wist door te dringen, slaagde volkomen en de boodschapper keerde heelhuids in Wenen terug. Toen de opstand op 6 april begon, nadat de Russen het afgesproken teken hadden gegeven, bleek echter dat de betrokken eenheden toch niet zo betrouwbaar waren als de samenzweerders dachten. Door een luitenant gewaarschuwd, greep de SS in. Van de voorgenomen bezetting van strategisch belangrijke punten kwam niets terecht. Szokoll en Kaes wisten aan de Duitsers te ontsnappen, doch drie andere officieren werden kort voor de aankomst van de Russen in Floridsdorf opgehangen.

De inlichtingen die Szokoll aan de Sowjets deed toekomen, waren van dien aard dat de Russen hun oorspronkelijke aanvalsplan wijzigden. Hun colonnes zwenkten meer naar links en trokken langs het Duitse 4e pantserleger om de stad aan te vallen aan de westelijke zijde, waar weinig krijgshaftige *Volkssturmeenheden* opgesteld waren en waar de verzetslieden de Sowjets opwachtten om hen naar het stadscentrum te brengen. Op 5 april werd Mödling bereikt en drie dagen later waren Tolboechins troepen reeds bezig Wenen van het westen uit te bestormen. Maarschalk Malinowski, die van Bratislava over het Marchfeld oprukte, sloot de stad in het noorden en oosten af en drong de buitenwijken binnen. Het verbitterde verzet van de *Waffen-SS* en andere Duitse eenheden mocht niet meer baten. Op 9 april bereikte de strijd zijn hoogtepunt, toen er gevochten werd om het centrum. Het parlamentsgebouw, het raadhuis en de Opera werden door de Russen veroverd en in de namiddag van dezelfde dag plantten Oostenrijkse patriotten de rood-wit-rode vlag op de toren van de St. Stefans Dom. In de vier volgende dagen werd de tegenstand van de nazi's, die hun laatste posities in de stad met fanatieke hardnekkigheid verdedigden, gebroken.

Op 13 april kon een trotse Stalin de wereld de val van Wenen bekendmaken. Het extra-bericht meldde de gevangenneming van 130.000 man, de vernietiging van 11 Duitse divisies en het uitschakelen van 1345 tanks en pantserwagens.

WENEN IS VERLOREN

Tegen de middag kwamen de eerste bevrijders de buitenwijken van Wenen binnen. (...) Zoals wel vaker het geval was, viel er van deze Russen niets te vrezen. Ze waren gemakkelijk in de omgang en zelfs toegeeflijk tegenover de kinderen. Ze waren geïntrigeerd door horloges en klokken — alles wat mechanisch was. Omdat ze zo gefascineerd waren door de toiletten, zaten ze op de grond en trokken met een verrukte lach op het gezicht almaar door. Er waren er ook die dachten dat de toiletten ijskasten waren en ze bewaarden er hun eten in. Een paar soldaten spoelden het eten per ongeluk door en vermoordden daarna uit wraak hun gastheer. Ze dachten dat de toiletten gebooby-trapped waren.

In een nabijgelegen huis waren de Russen erg vriendelijk, tot het moment dat een van hen werd geraakt door een Duitse sluipschutter. Zijn woedende kameraden dwongen een jonge, gewonde Oostenrijkse soldaat het huis in brand te steken. Zodra de Oostenrijker dacht dat de Russen weg waren, begon hij met emmers water te proberen de zaak te blussen. Maar een Rus met een grote Kaukasische muts op, kwam terug en schoot de gewonde man door het hoofd. Een vrouw in tranen begon de Rus voor moordenaar uit te maken, maar hij stak alleen maar zijn pistool weg en zei: 'Jij goed — wij goed. Jij slecht — wij slecht.' (...)

De dag daarna kwam een Wener, die bezorgd was over het lot van zijn stad, terug naar huis. Het was Otto Skorzeny, die op verzoek van Hitler een inspectietocht maakte aan het oostelijk front. Hij zat met Schörner aan de lunch, toen een aide binnenkwam met het nieuws dat de Russen Wenen waren binnengetrokken. Skorzeny's familie zat nog in Wenen, evenals twee van zijn commando-eenheden. Hij wilde niet dat die werden opgeofferd aan een of andere routineactie. Hij groette Schörner en na zes uur snel rijden naderde hij de buitenwijken van zijn geboortestad. Hij was ontzet bij het zien van de Duitse soldaten die in een wanordelijke terugtocht Wenen verlieten. Zijn woede steeg nog toen hij merkte dat de gewonden liepen, terwijl mannen die gezond waren van lijf en leden op met meubels volgeladen vrachtauto's reden. Hij probeerde een paard en wagen tegen te houden vol soldaten en een meisje. Toen ze niet stilhielden, reikte hij naar boven, sleurde in één greep een sergeant van de wagen en sloeg hem met de volle vuist in het gezicht, zodat deze wankelend overeind kwam.

'Gooi onmiddellijk al die meubels eraf en maak plaats voor gewonden!', riep Skorzeny uit. 'Als dat meisje mee wil, kan ze lopen.' Hij pakte het pistool van de sergeant en gaf dat aan de dichtstbijzijnde gewonde. 'Alleen maar gewonden op-laden', beval hij

Tegen de tijd dat Skorzeny Wenen binnenkwam, was het al donker. Niet zonder opluchting merkte hij dat zijn twee eenheden al waren vertrokken. Hij ging op weg om uit te vinden wat er met zijn familie was gebeurd. Hij trof zijn moeders huis half verwoest aan; ze was enige dagen tevoren vertrokken. Het huis van zijn broer was ook

verwoest en leeg. Daarna reed hij door de verlaten straten naar de fabriek van bouwsteigers, die hij voor de oorlog had opgericht. Het geluid van de strijd werd sterker, toen hij in de buurt van het Schönbrunnpaleis kwam. Dichtbij ont-ploften met korte tussenpozen enkele granaten. Even later passeerde hij twee oudere politiemannen en vroeg hun hoe de situatie er voor stond. Ze sprongen in de houding. 'Kolonel', zei een van hen met een grijns, 'wij zijn de verdedigers van Wenen.'

Op zijn fabriek was geen elektriciteit en zijn secretaresse kookte het water voor de thee boven een kaars, terwijl zijn werknemers om hem heen drongen en probeerden zijn hand te drukken. Er waren Russische tanks voorbijgekomen op weg naar het centrum, vertelden ze. De burgers plunderden nog erger dan de Russen. Het was het definitieve einde van het oude Wenen en van Oostenrijk.

Skorzeny wist dat Hitler een persoonlijk rapport wilde over de toestand in Wenen. Dat er Russische tanks waren tussen hem en de binnenstad deed hem niet. Door de kleine zijstraatjes die hij zo goed kende, dirigeerde hij zijn chauffeur door het duister van de onverlichte stad naar Bünaus vestingshoofdkwartier. Hij vertelde Bünau dat hij geen enkele Duitse soldaat had gezien — maar wel veel Russische. 'Als ik eruit kom, zal ik de Führer rapporteren dat Wenen verloren is.'

Bünau vroeg of hij nog met Baldur von Schirach wilde spreken, de leider van de verdediging; hij zat op zijn bureau, dat aan de andere kant van de hal was gelegen.

Skorzeny liep een grote, elegant ingerichte kamer binnen, die door kaarsen werd verlicht. Von Schirach keek op van zijn bureau en glimlachte. 'Zoals je ziet, Skorzeny, heb ik alleen maar kaarslicht om bij te werken, want de elektriciteit is uitgevallen.'

'Ik heb geen enkele Duitse soldaat gezien', klaagde Skorzeny. De barricaden zijn onbemand! De Russen kunnen binnenwandelen wanneer ze maar willen.'

'Onmogelijk!'

Skorzeny zei hem dan zelf rond te rijden en te kijken. De vroegere jeugdleider wilde het nog niet geloven, en toen Skorzeny hem aanraadde te ontsnappen, zei hij: 'Nee, ik zal deze post nooit verlaten en ik zal hier sterven. Maar alles is nog niet verloren. Er komt een divisie van het westen en een andere zal de Donau oversteken om ons te versterken. We zullen de Russen tegenhouden.'

'Je bent een dromer', antwoordde Skorzeny. 'Ik zal de Führer rapporteren dat Wenen verloren is.'

Het was de ochtend van 11 april toen Skorzeny's auto over de Floridsdorferbrug raasde onder zware beschieting door sluipschutters, die zich op vele plaatsen in de stad op de daken hadden genesteld. Hij draaide zich om voor een laatste blik op zijn Wenen. De stad stond in vlammen; kanonnen bulderden. Binnen in hem scheen iets te breken

(Uit: 'The last 100 days', door John Toland — New York 1966)